

VÁLTOZÓ VALÓSÁGUNK

Vallomásféle épített világunkról

Amikor a komplex környezet, környezet és építészet, környezet és esztétika, környezet és ember problémáiról van szó, manapság nem tudom magamból kizárni, kirekeszteni azt az élményanyagot, amelyet pár hónappal ezelőtt tett rövid finnországi utamon szereztem. Néhány napos út volt, és olyan tél eleje féle. Nagyon megterhelve mindenfajta hivatalos programmal, szállodákat és vendéglátó egységeket néztünk meg, és tárgyaltunk üzemeltetőikkel — de a novemberben és a hivatalos programon is átsütött a csodálatos őszi nap. Az ég anakronisztikus észak-mediterrán kék volt, és a természet sárga, vörhenyes, rozsdás színekben lángolt. Néhány óras sétáink — elsősorban Helsinki környékén, Tapiolában és Ottaniemi-ben — a hivatalos programokból ellopott, vagy azokat követő órák voltak. Percek alatt gyülemlett fel bennem az az élményanyag, amely a környezetesztétika tudományát, a környezet és építészet kapcsolatát, annak szinte elérhetetlennek tűnő optimumát megfoghatóvá, érzékelhetővé tette előttem.

Vagy már túl koros, vagy túl alkalmatlan vagyok arra, hogy a kézzelfogható valóságból hirtelenjében elméleteket és tudományokat faragjak (s tudom, hogy ez manapság nagyon nagy hiba), sokkal szívesebben csinállok környezetet, befolyásolom azt jó vagy rossz értelemben, semhogyl beszéljek róla.

Számomra ez a tudomány ezután is mindig a finn táj őszi színeiben fog megtestesülni, a nagy, novemberben is zöld mezőkben, a kék-szürke tavakban, a zsírosfényű gránitszikláknban, a sárga és vörös fákban, s a fák mögött a házakban, Tapiola földhöz és éghez tapadó épületeiben, Alvar-Aalto otaniemi egyetemének napnyugtától izzó, vöröstéglás házkaréjában, Dipoli diákklubjának szemérmes zsenialitással megszerkesztett, rafinált környezetbe olvadásában: abban a csodában, ahogyan ott a természetes és mesterséges környezet tökéletes egységbe olvad, ahol a mesterséges is természetessé válik.

S ilyenkor eszembe jut mindaz, amit mi itthon „fabrikálunk”: annak minden társadalmi, politikai nagyszerűsége és környezetesztétikai gyarlósága. Eszembe jutnak a budapesti paneles gyűrű tartalmában mélyen humánus, megjelenésében azonban korántsem igazi emberi formái és színei; Óbuda házainak érdes-kemény párkányvonalai, amelyek nyersen, brutálisan derékba, fejbe vágják a mögöttes dombok lágy gerincvonalait; eszembe jut a gyökeréig kiirtott és kiiktatott természet; eszembe jutnak az építészet és a benne és körülötte élő tárgyi világ ellentmondásai, a települések kisplasztikáinak csenevész színvonalatlanságai, és az egész labilis, zavaros épített környezet, amelyben élünk. S az a felelősség, ami fejünkre olvasható majd e tárgyú cselekedeteinkért.

De hát hol lehet a hiba? Hol keressük a nagy jóakarásban a vétket? Azt a „nemtörődöm-csírát”, amely életkörüzetünket olyan sokszor szürkévé teszi, és ellentmondásait felkavarja. Meggyőződésem, hogy a baj eredendően az igény megfogalmazásában gyökerezik. Nem hiszem, hogy bárminemű okfejtésbe kellene bocsátkoznom a tekintetben, miszerint az építészet egészének, s településekre, háznegyedekre bontott részeinek primár rendeltetési tartalma mellett valamiféle nehezebben megfogalmazható gondolati-eszmei (mondjuk ki, ne szégyelljük!) művészi tartalma is van: s hogy ez a tartalom — bár kétségkívül jobbára szubjektíve s jóval nehezebben mérhető, mint a rendeltetés betöltésének mikéntje — fontosságában mégsem szorul a másik mögé.

Az emberi alkotások mindegyike úgy jön létre, hogy a megvalósításra irányuló — ösztársadalmi és egyedi — igény és a megvalósítás lehetőségei, adottságai dialektikus harcban élnek egymással. Ebben az állandó küzdelemben természetesen az igény a meghatározó, s viszi a primer szerepet: ám éppen

e harc sajátosságaiból adódóan nem kevés az olyan esetek és időszakok száma, amelyekben az adottság (vagy nevezzük megfoghatóbban: a technika) gyorsabban vagy egyenletesebben fejlődve visszahat az igényre, sőt félrevezető látszatdiadalában az igény meghatározójának is tűnhet.

Úgy érzem, hogy az egész tárgyi világ, s ezen belül az építészet kissé megkésett, de felzárkózóban levő új technikai forradalma effajta furcsa szituációt hozott ma létre. Óriási és majdnem tragikus ellentmondás, hogy miközben a történelem leghumánusabb társadalmát próbáljuk létrehozni — nem kevés sikerrel —, addig épített világunk, épített környezetünk egésze (minden rendeltetési humánuma mellett is) semmiképpen sem sugározza azt az emberi gondolati tartalmat, amely létrehozója és nemzője lehet. Ne haragudjanak a vulgáris példákért, de mondandómat mégis ilyenekkel illusztrálnám!

Egy-két évtizede például (mind építész-, mind laikus körökben), ha egy épületet jellemezni akartak, úgy beszéltek róla, mint lakóházról, iskoláról, kórházról, szállodáról. Ma ez a jellemzés teljesen divatjamúlt lett. Mostanság alagútzsaluzatos, nagypaneles, könnyűszerkezetes, hagyományos épületekről illik beszélni — az alapfunkciók említése nélkül. A megvalósítás eszközei furcsa rémuralom alatt tartják az építményt megvalósító felet. A város légtérarányait a daruzhatóság, a házak magaságait az építhetőség vélt gazdasági optimuma, a lakások berendezéseit a bútorgyárak rosszul megállapított nyereségszázaléka és kereskedőizlése határozza meg. Lobognak a zászlók és a felszavak: a technológia, a nyereség és a közgazdaságtudomány szerfele szókreatúrája általánosabb és közhasználatúbb kifejezés lett manapság, mint a kenyér, a levegő vagy a szerelem. Harcolunk a környezetszennyezés ellen, s nem vesszük észre, hogy épített környezetünk önmagában szennyezett. Remekül daruzható városainkból, amelyek egyébként tartalmukban hallatlan eredményei a népgazdaságnak, eltűnik a legősibb esztétikai mérce: az emberi lépték s a legősibb közösségformáló erő: a tér. És elsikkadt a legfontosabb, a legegységesebb igény: a természetes jelenléte, vagy helyesebben: a természetes és a mesterséges környezet kapcsolata. Elnézést kérek, amiért ezeket a kesernyés mellékizű szavakat Salgótarjánnal, egy olyan várossal kapcsolatban mondom el, ahol igen sok (országunkban biztosan a legtöbb) lépés történt annak érdekében, hogy az itt épített új világ ne csupán mérhető rendeltetésszerűségében, de eszmei, gondolati tartalmában is mélyen humánus legyen, ám talán éppen ezért beszélhetek így itt nyíltan, a megbántás legkisebb indulata nélkül.

A hibák persze ezért e helyt is jelentkeznek — ha léteükben nem is olyan nagyságrendűek s távolról sem olyan mértékben helyrehozhatatlanok, mint másutt. A város még nem találta meg igazi és közvetlen természetkapcsolatát, pedig adottságai e tekintetben ideálisak. Az ember és az épületek közé eső közvetítő, léptéksort adó tárgyi zóna e városban is jóval alacsonyabb színvonalú, mint maguk a házak. A város használati gyakorlata — elsősorban a városlakó-hagyományok hiánya miatt — nagyon sok hibával terhes. Ezekben a bajokban, de különösen a tarjáni léptéket messze meghaladó, általánosabb problémákon kis plasztikai műtettekkel segíteni nem lehet. Mert például, ha már környezetről vagy környezetesztétikáról beszélünk, azt is rögzítenünk kell, hogy épített világunknak momentán nem az a legnagyobb baja, hogy az építészek és a képzőművészet között hiányzik a régvolt stílusokban élt és joggal visszavágyott ideális munkakapcsolat. Az épített világ alkotói között nemcsak ebben az értelemben lazult fel, bomlott meg az ősi együttműködés, összetartozás rendje. A hiba egyértelműen és súlyosan az igénymegfogalmazásban keresendő, mert ez a megfogalmazás csúszott félre, s bújta az igényfunkciókat az adottságok technizált uniformisába. Ehhez az új megfogalmazáshoz kell aktivizálni társadalmunkat, építészt és képzőművészt, városvezetőt és munkást.

Mert építészetünk, iparművészetünk, egész tárgyi világunk színvonala csupán egy olyan új igény felvetésével segíthet magán, amelynek funkcionális követelményrendszeréből nem marad ki az eszmei-gondolati (azaz művészi) tartalom vágya és kívánsága sem. Egy ilyen igényfogalmazás majd az épített világ alkotó közreműködőinek kapcsolati, munkaköri kérdéseit is megoldja, és a képzőművészet, iparművészet működési zónáit a kívánt mértékre tágtítja.

X

Kérem az olvasót, hogy az itt leírtakat ne tekintse többnek, mint amit a cím jelöl: rövid, tartalmát tekintve sem teljességre törfő (eredetileg egy vita első hozzászólásának szánt) vallomásnak.

Finta József

„Unokáink is látni fogják“

KOPECZKY L.: Városaink — és ezzel együtt természetesen városközpontjaink is — sok évszázad alatt épültek, formálódtak, mindegyik kor hozzáadta a maga kis mozaikkockáját, és ebből alakult ki aztán a történelmi multó, és nekünk ma is nagyon tetsző városközpontok. Az akkori életritmusnak ez a mód tökéletesen megfelelt. Az utóbbi évtizedek életritmusa azonban rendkívüli mértékben felgyorsult. Természetes, hogy amit örököltünk, és ami nekünk nagyon tetszik, ma már szűknek bizonyul sok esetben. Ezért hozzá kellett nyúlni meglévő városaink központjához, a városmaghoz. S, hogy mennyire kellett hozzányúlni, áttervezni és újraépíteni — erről szeretnénk ma beszélgetni, hiszen ez nagyon fontos építészeti probléma. Az építészek felelőssége roppant nagy, mert nem néhány ember életét, hanem egy város életét határozzák meg sokszor pár tusvonással. Mielőtt elkezdenénk vitatkozni — Farkasdy Zoltán Ybl-díjas építésszel, Lőrincz József Ybl-díjas építésszel és Rózsa Gyula műkritikussal —, hallgassuk meg azoknak az embereknek a véleményét, akik olyan városban laknak, ahol már hozzányúltak a városközponthoz, mai szóval úgy mondjuk, a város központját rekonstruálták.

Három várost látogattunk meg — Veszprémet, Szekszárdot, majd utunk utolsó állomása Salgótarján volt.

(részletek a filmbejátszás utáni stúdióbeszélgetésből)

FARKASDY Z.: Salgótarján esetében egészen más előzmények adódtak, mint Veszprém vagy Szekszárd esetében. Salgótarjánnak nem volt történelmi magja: egyetlen utcára — egy zárt völgyben felfűződő együttes volt. Itt szükség volt egy teresedésre, ahol az utcán tolongó emberek valami életteret vágytak — egészen biztos, hogy a tér, a szanálások révén létrehozott tér volt a megoldás. Más a helyzet a többi városnál, ahol hasonló terek már adódtak, és ahol a történelmi adottságok már valamilyen módon befolyásolták az építész munkáját.

RÓZSA GY.: Igen. Mások voltak minden városban az adottságok. Ha az ember elmegy egy kicsit Veszprémbe, akkor ott, a helyszínen az derül ki, hogy az új városközpont építésénél maidnem ugyanazt csinálták, mint Salgótarjánban. Azzal a különbséggel, hogy Salgótarján egy százéves, ócska vályogtelep volt, amit teljes joggal kellett eltörölni — és helyette egy új várost építeni —, Veszprém pedig egy több száz éves város volt...

KOPECZKY L.: Nagyon fontos, hogy egy-egy városnak legyenek mecénásai, akik odafigyelnek, szívkön viselik városuk építését, szeretik a várost. Most azt javaslom, hallgassuk meg Jakab Sándor elvtárs véleményét —, aki Salgótarján újjáépítésének kezdetén a Nógrád megyei pártbizottság első titkára volt.

(filmbejátszás: Jakab Sándor, az MSZMP KB osztályvezetője és Magyar Géza Állami-díjas építész)

JAKAB S.: Régen ezt a várost „kenyeretlen Tariánnak”, „sáros Tariánnak” hívták, és ez jellemző volt az itteni életre és a városra is. A második öt éves tervben több mint ezer lakás megépítéséről volt szó, középületekről, közintézményekről — olyanokról, mint a szálló művelődési ház, üzletházak, iskolák, óvodák, bölcsődék — és mindezt nagyon tervszerűen és nagyon céltudatosan kellett megépíteni. Én idevalósi vagyok, gyakran visszajövök, mindig azt vallottam, hogy szembe akarok, azt hiszem, szembe is tudok nézni iskolatársakkal, munkatársakkal —, mert most már megvalósulni látnom mindazt, amit Magyar Gézával, illetve a Lakótervvel együtt kialakítottunk, megálmodtunk.

Mikszáth, a palócok jó ismerője Palócországot úgy jellemzi, hogy itt mintha a hegyekről csúsztak volna le, és úgy helyezkednek el a völgyben a községek, a települések, a házak. Ezt mindenképpen figyelembe kellett nekünk venni. Azután: figyelembe kellett venni társadalmi (mondhatnám azt is: tradicionális) tényezőket, mert ahol most vagyunk, ez régen az úgynevezett Főtér volt. Itt zajlott a politikai élet, itt zajlott az üzleti élet, itt volt —, ha úgy tetszik —, a korzó, itt volt a mérkőzések után „a nagy kiértékelés”, itt voltak a nagy politikai gyűlések — szóval, ezeket az épületeket nem lehetett máshová tenni, mint éppen ide. Nyilvánvaló, hogy gazdasági tényezők is nagymértékben közrejátszottak, mert hiszen adott volt a lehetőség: a szűk völgy, s, hogy a város nem húzható tovább, mert az újabb utakat, újabb közművesítést, újabb villanyhálózatot, újabb közlekedési vonalakat stb. jelent. És ezért, együttműködve a tervezőkkel, azt a leckét adtuk fel (legyen szabad ezt most utólag is mondanom): vizsgáljuk meg annak lehetőségét — talán az alapozási költségek növelésével is, érjük el —, hogy ne 3–4 szintes épületeket, hanem úgynevezett középmagas, 8–10 szintes épületeket építsünk. Ezzel szinte megkétszereződik a lakások és az itt élők száma is. Nem volt könnyű ezt elfogadtatni, de ment, illetve segítettük.

KOPECZKY L.: Ehhez kell aztán a város szeretete... Az építészek hogyan voltak „megelégedve” a város és a megye vezetőivel? Mert azt hiszem, csak akkor születhet maradandó építészeti alkotás, ha az összhang, ami jelen esetben roppant felelősségteljes — hiszen emberek százainak, ezreinek életéről van szó —, tökéletes.

MAGYAR G.: Biztak bennünk; és ez szerintem a lényege annak, hogy az építészek nagy lelkesedéssel és szabadon alkothattak és dolgozhattak ebben a városban. És talán volt egy olyan ki nem mondott vagy kimondott igény a részünkről, hogy nem egy-egy ház, hanem egy várost tervezünk. Tehát amikor a szállódat tervezték, akkor várost terveztek, amikor üzletház készült, akkor város készült. Így azt hiszem, hogy amikor azok az esztétikai értékek, amelyek egy-egy épületben jelentkeznek, így együtt, egymásba karolva, egymást segítve jelennek meg, akkor nem összeadódnak, hanem talán hatványozottan jelennek meg.

KOPECZKY L.: Miért adtak a megye, a város vezetői ilyen „szabad kezett”, amikor ez egyébként nem jellemző.

JAKAB S.: Amikor azt az általános városrendezési tervet felülvizsgálták — Magyar Géza vezetésével — az ismert építészek, akkor meg lehetett állapítani, hogy itt egy korszerű, modern várost akarnak. Mert valóban, mi nem akartunk mást tudni: mit, hová, mennyiért? És ehhez nyújtottunk segítséget hol a tervezőiroda vezetőjénél, hol a minisztérium illetékeseinél, hol a megyei tanács útján, vagy mindazoknál a szerveknél, akik ide — úgy mond — bedolgoztak.

Egy példát említenék. Akkor is az volt a határozat, hogy típus-épületet építsünk. El is fogadtuk, jónak is tartottuk ezt a gondolatot. Viszont az a terv, amit nekünk típusban ajánlottak — elnézést — egy kicsit szegényes volt. Ugyanis mi azt is vallottuk, hogy várost nem tíz, hanem 50, vagy száz évre kell, szabad építeni. A jövőnek az unokáknak. És — megtartva a típusjellegét — annyiféle előre gyártott elemmel, blokkrendszerrel készültek a házak, hogy végül ezt is — úgy mond — tipizálták, elismerték. És nagyon szépen beillenek a városközpontba.

KOPECZKY L.: Lehet azt mondani, hogy az egész város, tehát a vezetők és az itt élő emberek összefogása vezethetett csak ilyen eredményre?

JAKAB S.: Feltétlenül. Párt, tanácsi, üzemi, intézményi, meg különféle más helyeken dolgozó — joggal mondhatnám — patrioták (salgótarjániak és nem salgótarjániak) segítettek ebben. Csak így valósulhatott meg mindez.

(stúdióbeszélgetésből)

KOPECZKY L.: Tehát Salgótarján egy kicsit részletesebben mutatott most be kedves nézőinknek és önmagunknak is. Vajon lehet-e követendő példaként odaállítani bármelyik város vezetői és építészei elé, hogy: tessék, így kell ezt csinálni?

LŐRINCZ J.: Mindenképpen követendő példaképnek merem ajánlani. Egy felkiáltójelet teszek. A film kapcsán két gondolat ébredt bennem. Az első: elismerem építész kollégáim produktumát, mindazt ami Salgótarjánban történt. Magyar Géza barátom büszke lehet rá, sikerélménye. Az épületei bizonyítják, és a többi építészé is. Ami nagyon megragadott, az Jakab Sándor elvtárs nyilatkozata volt, amiből az derült ki, hogy gazdája volt a városnak, és ez rendkívül nagy szó. Tudjuk azt, hogy a városépítéssel bonyolult, összetett feladat: nagyon sok információ alapszik, nagyon sok tényezőt kell megnézni ahhoz, hogy több tízezer embernek bizonyos funkcionális igényeit a lehető legjobb módon kielégítsék, az emberek jól érezzék magukat, mindent megtaláljanak, boldogok legyenek. Ez rendkívül nagy feladat. Salgótarján esetében az én tanulságom, amit le tudok vonni, az, hogy kitűnően ismerték a célt, annak mindenféle problémáját, minden szálát kielemezték. Ez érződik a Jakab Sándor elvtárs által elmondottakból is. Mindenre számítottak, any-

nyira, hogy meg tudták választani azokat az eszközöket is, amelyekkel ezt a célt maradék nélkül elérjük. Ez a produktum csak ilyen „felállásban” születhetett meg. Én kívánom minden városnak, minden vidéki városnak, hogy ezt a szintézist — a gazdát is, az építést is, az eszközt is —, ami alapján ez a munka létrejött, teremtsék meg, mert minden város fejlődésének, városépítészetének — beszélhetünk egy lakóházzal, főtérrel — ez az alapja.

RÓZSA GY.: Tulajdonképpen még az is benne volt ebben a példában — rettentően örültem neki, hogy a volt megyei első tükör elmondta —, hogy még Salgótarjánban is —, ahol nem voltak igazán hagyományok —, ott is vigyáztak arra; ugyanoda járhasanak az emberek a futballmeccs utáni beszélgetésre, ahová korábban jártak. Nekem ez azért fontos, mert ezekhez a bizonyos eszközök-höz (építészeti, pénzügyi, gazdasági és egyéb feltételekhez), azt hiszem, nagyon fontos tételként járul hozzá (az, amit nagyon szemérmesen hallottunk), hogy nem tudja elérékenyülés nélkül nézni az új várost. Ezt elhiszem, mert látom Salgótarjánban, hogy szívvel csinálták — szívvel és ésszel. És a szív itt nagyon fontos.

KOPECZKY L.: Az új városközpontok kialakításakor az anyagi, a társadalmi és a személyi feltételeket úgy kell összehangolni, hogy lehetőség szerint mindig a legjobb megoldás jöjjön létre — hiszen ezeket az új városközpontokat mi azért is építjük, hogy unokáink ne csak lássák, de jól is érezzék majd magukat bennük.

Részletek a Magyar Televízió Unokáink is látni fogják című műsorából

A továbbépítés problémái

Egy városközpont rekonstrukciója sohasem lehet önálló művelet; mindig az adott város egészének, a környék, a településhálózat fejlesztésének következményeként jöhet csak létre. Így van ez természetesen Salgótarján esetében is.

A város fejlesztésében az 1960-as évek elején jött létre az az állapot, amely lehetővé tette a központ átépítésének megkezdését; a mai napig ennek az átépítésnek a legjelentősebb szakasza (legalábbis városépítészeti szempontból) lezárult — így meghatározottá vált a városközpont.

A megvalósult átépítés — Pogány Frigyes szavaival élve —, egységes, méltóan juttatja érvényre az újjászülető város jelentőségét, megújuló életformáját, kultúráját, s „érvényesül Salgótarjánban az a városépítészeti elv, amely szerint a végleges kialakítás közbülső ütemeiben is harmonikus összhatású, befejezett együtteseket kell létesíteni, nyitva hagyva annak lehetőségét, hogy ezek az együttesek majdan bővíthessenek, újabb egységekkel kiegészülve nagyobb, szintén harmonikus együttesé váljanak”.

A városközpont átépítésének további folytatására a Pipis-hegy alatti területen, a Karancs utca mentén, és az attól délre fekvő területen ma még nagyrészt csak terveink vannak. De ha az átépítés további nagy feladatainak előkészítését ugyan alapvetően jól is szolgálják e tervek, fel kell vetni néhány olyan problémát, amelyek kedvezőtlenül befolyásolják az átépítés eddigi színvonalát, gyengítetik a nagyobb távlatban kialakuló teljes városközpont egységét. A problémák egyrészt időközbeni változtatásokkal, kényszerű módosításokkal kapcsolatosak, másrészt eredetileg is meglevők.

Az átépítés határozott és egységes koncepció (rendezési tervek) alapján megy végbe, melynek alapelveit a Salgótarján városközpontjának kialakítására 1965-ben kiírt országos szintű tervpályázat Magyar Géza és Finta József által készített I. díjas terve határozta meg. A városszerkezetet meghatározó alapelvek helyesnek bizonyultak, és nagyrészt meg is valósultak. A vasúti pálya emelése részben megtörtént, a gyalogos-aluljárók megépültek. A tervezett útvonal-módosítások, az új csomópont, a kétszintes vasúti kereszteződés kialakítása megtörtént; a tervezési területek rendeltetésüknek megfelelően kerültek felhasználásra; lakóépületek, középületek épültek.

A megvalósulás azonban nem pontosan követte a terveket (a rendezési terv ugyanis — közkeletű hasonlattal élve — sok-

ismeretlenes egyenlet, melynek megvalósulása az ismeretlenek sokasága miatt nem határozható meg pontosan előre, kisebb-nagyobb változtatások szinte törvényszerűek).

Nem mindegy viszont, hogy ezek milyen hatásúak, érintik-e a városszerkezeti elhatározásokat, összhangba hozhatók-e azokkal, vagy hatások jelentéktelen, és az összhang megteremtésével nem kell törődni. Ha ugyanis a változtatások komoly hatásúak, akkor kedvezőtlenül befolyásolhatják a városszerkezet tervben elhatározott rekonstrukcióját. Ennek a későbbiekben vagy az lesz a következménye, hogy nem megfelelő városszerkezet alakul ki, vagy hogy az egészséges városszerkezet kialakítása érdekében túlságosan nagy és felesleges áldozatokat kell hozni.

Az általános rendezési terv, amely 1970-ben készült el és 1971-ben hagyták jóvá, a város területét tíz egységre osztotta, amelyeknek fejlesztését (elsősorban az építendő lakásszámában és az elhelyezendő lakosság számában kifejezve) az egész városra távlatilag előre becsült fejlődésből számítva egyenként határozza meg. Az összvárosi fejlődést a településhálózat-fejlesztési tervből, a város várható ipari fejlődéséből, központi szerepének növekedéséből határozták meg. Így az ezredfordulóra a város lakónépessége mintegy 55-58 ezer fő, a nappali népesség pedig kb. 70 ezer fő.

Mi a mai helyzet ezzel ellentétben?

A Seбай-telepen csaknem kétszer annyi lakás és lakos került elhelyezésre, mint amennyit az általános rendezési terv e terület egységre meghatározott, a Pécskő-domb beépítési tanulmánya ugyancsak jóval meghaladja az eredetileg számított lakásfejlesztési mértéket.

Nyilvánvaló, hogy az általános rendezési tervtől való eltérés belső aránytalanságokat szül, melyek más területeken negatívan érzékeltetik hatásukat; esetleg a városközpont folytatását, a nyugati városrész átépítését is hátráltatják.

A város 2000-re tervezett — adott nagyságrendje melletti — fejlesztési lehetőségei behatároltak: irreális célokat, a tervezett nagyságrendet jóval meghaladó város építését pedig nem tűzhetjük magunk elé. A Pécskő-domb beépítése emellett, tekintettel az ismert kedvezőtlen természeti-földrajzi viszonyokra, rendkívül gazdaságtalannak látszik a tervek alapján (a terület beépíthetősége érdekében költséges földmunkát kell végezni, hatalmas támfalrendszereket építeni, csapadékvíz-elvezetést kell tervezni; a közművezetékek kiépítése is többletköltségekkel jár). Ugyanakkor beépítésével zöldterületi lehetőségeinket rontjuk: az itt meglevő erdő, kellő feltárás után, az Arany János úti és Pécskő úti lakótelepeknek, valamint a városközpontiaknak is kedvező pihenő-sétáló-játszó területe lehetne.

Jelenleg —, ha nem is szakemberek részéről (akiket viszont mint a város lakóit, használóit elsősorban hozzáértőknek kellene tekintenünk, s véleményükre többet adnunk) — kritika éri a várost a zöldterület alakulásával, általában a rekreációval kapcsolatban, mivel a lakosság nem találja meg napi felüdülési lehetőségeit. Hiszen például a Karancs Szálló előtti díszteret elsődlegesen nem gyerekétálatásra, játéka való (ugyanakkor nincs biztosítva a szálloda gépkocsival való megközelíthetősége, noha a bejárat előtti elötét nem pusztán formai elem), s a nyugati városrész zöldterülete, a Pipis-hegy a városközpont zöldterületi ellátatlanságából fakadóan ugyancsak kialakításra vár. Pedig rendkívül fontos a zöldterület és a városközpont kapcsolata: a megközelítés — lehetőleg emelkedők és lépcsők nélkül — ne vegyen tíz peronél hosszabb időt igénybe, hiszen akkor már nem tekinthetjük naponkénti használatra mindenki számára alkalmasnak. A Pipis-domb nagyon szép természeti adottsága a városnak, de köztudottan nagy része meredek, és csak az alsó, ma még avult beépítésű részein vannak használható sík területek.

Fontos, hogy ezeket a területeket ne tervezzük felhasználni olyan intézmények telepítésére, amelyek nem feltétlenül fontosak vagy máshol is elhelyezhetők (mint pl. a szabadtéri színpad és irodaház, vagy autóparkolók), hanem a különböző korosztályok számára, a megnövekedő szabad idő és igények figyelembevételével korszerű játszó-, pihenő-, úgynevezett rekreációs területeket alakítsunk ki belőlük.

A zöldterületi problémát egyébként az említett, s egyébként sikeres tervpályázat sem oldotta meg; a rendelkezésre álló

területek szűkös volta miatt nem is lehet elképzelni, hogy több hektáros zöldterületet alakítsunk ki a közismerten szűk völgyben, a városközpont területén. A természeti környezettel való jobb kapcsolatok megteremtésével azonban a környező (adottságként meglévő) erdők eredményesen bevonhatók. Hiszen elsősorban a fák tisztítják, javítják a gyakorta füstös, poros levegőt, árnyékot nyújtanak, megnyugtatók a szemet. Eddig is történt már ugyan fásítás, de még szükséges (igaz, hogy ez a növényzet számára nem ideális, beépített környezetben várhatóan többletköltséggel jár, tűrőképes fafajták kiválasztása mellett is korszerű műszaki megoldásokat, a gyökérzet esetleges mesterséges nedvesség- és tápanyagellátását igényli). De a fásításnak vizuális, téralakító, térelhatároló szerepe lehet. Mert például a korábbi elképzelésektől eltérően a nyugati városrészben került elhelyezésre a helyi autóbusz-pályaudvar, amely a készülő távolsági autóbusz-pályaudvarral és az új 21-es út csomópontjával olyan térséget alkot majd, ami építészetileg lehatárolatlan és terjedős, s aminek tagolását, vizuális lehatárolását megfelelően tervezett fásítással lehet csak pótolni.

S végül még egy példát. A problémák felvetése és a javaslatok azt szolgálják, hogy a város lakói ne csak a négy fal között kapják meg a teljes komfortot, hanem a lakásból kilépve

is jól érezzék magukat, az egész városban a lehetőségekhez mérten teljes értékű környezetet kapjanak. Ebből a szempontból például rendkívül fontos a gyalogosforgalom minősége. A gyalogoshálózat az eredeti — a tervpályázat I. díjas tervjavaslatra épülő — rendezési tervekben jól megoldott: alapvető szempont volt a városközpont vasúttal, patakkel elválasztott két részének minél szorosabb gyalogosforgalmi kapcsolata. A megemelt vasúti pálya alatt a gyalogaluljárók meg is valósultak: az új vásárcsarnok azonban (amely végre a piacnak megfelelő helyet fog biztosítani) az eredeti tervtől eltérően a nyugati városrész déli részére került: a nagy gyalogosforgalmat keltő intézmény elhelyezése így a városközpont szempontjából perifériakussá vált, annak nagy részétől az új, 21-es főútvonal és a litkei út elvágja. Ezért rendkívül fontos lesz a gyalogosforgalmi hálózat megfelelő módosítása, esetleg szintben elválasztott kapcsolatok bevezetése a biztonságos gyalogközlekedés megoldása szempontjából.

Példáim elsősorban a város használatával kapcsolatosak, s remélem, kitűnik belőlük, hogy az emberi környezetnek, a városi lét feltételeinek megteremtésében milyen fontos a folytonos és állandóan jelenlevő városrendezési tevékenység.

Szinyei Béla

Város, városközösség

Finta József „épített világunk” humánuma körüli gondjainkról szólott, elismerően említi Salgótarján emberi léptékét. Az utóbbi időben hasonló eredményekkel dicsekedhet a városépítésben Nógrád másik városa, Balassagyarmat is. De vajon hogyan formálódik e városok közösségi szelleme, találkoznak-e olyan urbánus magatartással, amely ígérete lehet a további fejlődésnek. Együttjár-e az emberek fejlődése az építészeti környezet alakulásával, fejlődésével? Vagy lassúbb annál? Beszélgetőpartnereink véleménye szerint — általában igen. Az ugyancsak általuk említett jelenségek némelyike viszont mintha azt bizonyítaná — nem egészen.

★

— Amikor városi életről beszélünk, akkor rendszerint a középkori magyar városok modellje áll előttünk, azoknak a törvényeire, hagyományaira, szokásaira gondolunk, amelyeket tulajdonképpen a kisiparos-, a kézműves-, a kereskedőréteg határozott meg — mondja Csik Pál, a Salgótarjáni Városi Tanács elnökhelyettese. — Ugyanis ez a réteg volt a városformáló mag, tehát ennek anyagi és közösségi érdekei határozták meg a város törvényeit. Hihetetlenül izgalmas törvények születtek a középkori magyar városokban. Drasztikusak, sokszor megalázóak voltak ezek a törvények, mert a közösség védelmében nem ismertek tréfát. Tudniillik, létük függött attól, hogy mennyire tudják a várost városi szokásaiban, rangjában megőrizni. Továbbá, védelmi szempontok is közrejátszottak — gondoljunk a török idők-re, a vallásháborúk korára.

— A XIX. század második felében azonban nagy változás történt. Ekkor születtek, többek között, azok a városok, amelyeknek városformáló magja nem a kisiparosság, a kereskedőréteg volt, hanem a nagyipari munkásság. Illetve, a burzsoázia.

— Hogy esztétikai megjelenésükben ezek a városok — például Ózd, Salgótarján stb. — olyanok lettek, amilyenekként korábban ismertük őket (tehát kolóniák összessége, szerkezet nélküli, az ideiglenesség jellegét őrző helységek), abban a kapitalizmusnak van szerepe. Ezek a városok nem járták végig a városfejlődés klasszikus útját. Hirtelen születtek. És itt a városlakók életét nem a városi közösség szabályozta, hanem a tőkésérdek. A városlakók többségének, a munkásságnak nem „külső” erőkel szemben kellett védekezni, hanem a tőkessel szemben. S tulajdonképpen az osztályharc szervezte magát a közösséget is. S mert elsősorban osztályharcos közösség volt, másodlagos szerepet játszottak benne a városformáló mozzanatok. Ezeknek a városoknak a belső tartalma tehát alapvetően különbözött más magyar városoktól, karakterüket — olyant, amilyenre lehetőség volt — a munkásság adta, annak ellenére, hogy elsősorban osztályharcát vívta, s nem várost épített.

— Erre 1945 után nyílt lehetősége. Hogyan élt vele?

— Salgótarjánban is megalakult az MKP, ennek első ülésén egy olyan program született, amelyben kirajzolódott egy jól érzékelhető, modern városépítő koncepció. Tehát a munkásosztály már a kezdet kezdetén jól érzékelte ezt a társadalmi feladatát is. Tudta: a politikai hatalmat azért is kell megragadni, hogy a dolgozó tömegeknek megfelelő életkörülményeket teremtsen. Ezek pedig urbanizált körülményeket jelentenek. Ne kisérjük most figyelemmel történetiségében a városépítés alakulását, ne beszéljünk a városépítés szervezéséről, az urbanizációról: ezt a szakemberek elmondták, elmondják. Inkább egy ezzel mintegy párhuzamos folyamatról szólnék, amely hihetetlen módon nehezíti a mi életünket. S egyrészt a nagy bevándorlással függ össze. A különösen az 1960-as évektől megindult dinamikus fejlődés — mind az iparszerkezet alakulásában, mind az urbanizációban — vonza az embereket. Az értelmiségről ma már elmondhatjuk, hogy városformáló erejét tekintve is stabilizálódott. Úgy érzeltem, hogy ellentmondásos folyamat megy végbe a városban. Állandóan szélesedik azoknak a száma, akikben él a városhoz való tartozás nosztalgiaja, de nagyon sokan a korábban említett középkori városmodellt képzelik el, s ez illúziók forrása lehet. Éppen ezért rendkívül fontos, hogy mielőbb kimunkáljuk azokat az eljárásokat, módszereket, eszközrendszereket, amelyek a városhoz tartozást erősítik. Szerintem, az intézményrendszerünk ebben fontosságát tekintve másodlagos. Az emberek cselekedtetése a lényeges. Hogy mit tesznek a városért. S milyen fórumokat terem a város, hogy tenni tudjanak. Hogy munkája által kötődjön az ember a városhoz. Hogy érezze: minden egyes ember rajta hagyja a városon a keze nyomát. Ma már sok ezren áldozatosan dolgoznak a városért, s ebben a munkában elől jár a munkásság. Továbbá: komolyan kell venni a város formálódó közösségét, mert még nem igazi közösség ez. Komolyan kell venni ezt az alakuló várost és embereit. Az embereket nem manipulálni kell, hanem meggyőzni. Az embereket nem látszólag kell meghallgatni, hanem ügyelni kell a véleményükre. Az emberekkel találkozni kell, őszintén vitatkozni velük, és reális célért mozgósítani őket. Ezek az alapvető dolgok.

Él egy szerintem hibás szemlélet, amely szerint a városnak számon tartható egyfelől az a dinamikus fejlődése, amely az épületekben, ebben-abbán realizálódik, de ugyanakkor nem ilyen dinamikus az emberek fejlődése. Szerintem ez utóbbi is erőteljes, csak éppen nem lehet úgy lemérni, mint a fejlődés más mozzanatait. Sajnos, túlságosan is tágra nyílt viszont az oló a kétféle embertípus között: tehát azok között, akik szeretik a várost, tesznek is érte, s a lumpen réteg között, amely nem veszi figyelembe a közösség érdekeit. Nézd meg az új filmszínházat: primitív emberek felszabdalták a székeket, rányomták égő cigarettacsikkjeiket a szőnyegpadlóra. Nézd meg a Kővár éttermet: az embernek nincsen gusztusa oda bemenni, holott átadásakor csodálatosan szép volt. Pedig a városhoz tartozás egyik

megnyilvánulása (s ilyen ügyekben is jelen kellene, hogy legyen) az is, hogy az emberek nevelni tudják egymást. Hozzátenném: nevelni, egy bizonyos pontig, munkával, példamutatással, a helyes viselkedési formák, a közösségi magatartás propagálásával. Azon túl pedig rendszabályokkal, szankciókkal. Van egy bizonyos pont, ami után már nem lehet helye a szép szónak. Tudomásul kell venni: a mi humanizmusunkhoz az is hozzátartozik, hogy a város tisztességes, dolgos közösségét, amely most már tényleg városi közösséggé is kezd formálódni, megvédem a garázdákkal szemben. Hiányolom, hogy ez a védelem nem egészen hatékony. S ehhez az is hozzátartozik, hogy a város közössége szintén összefogjon a garázdákkal szemben, s ne legyen közönys.

— A következő évek nagy feladata lesz a városi életmód általánossá tétele Salgótarjánban. Hogyan? ,

— Azt hiszem, a városi életmód kibontakoztatásához szükséges tárgyi feltételek mind magasabb szinten adóttak. Nézd meg a lakásokat: kényelmesek, szépek, egészségesek. Az intézményhálózat, a közművelődési intézményhálózat is egyre teljesebb. Az iskolahálózat lassan teljessé válik. Nagyon sok a diák a városban — sajnos, a jelenlétük kevésbé érződik, mint városformáló, vagy a város életére kiható tényező. A városi életmód tehát mégsem általános Salgótarjánban. Szerintem, egész közművelődés-politikánkban, politikai agitációnkban azt kellene középpontba állítani, hogy tanuljunk meg korszerűen városi módon élni. Ennek alapfeltételei közé tartozik egyfajta politikai, ideológiai tisztánlátás is. S annak tudatosítása önmagunkban, hogy nekünk itt Salgótarjánban kell beilleszkedni társadalmunk viszonyai közé. Meg kell teremtenünk azokat a lehetőségeket, amelyek között a maga urbanizált ambícióit kiélheti az ember. Szervezni kell ezeket a lehetőségeket. Nyilvánvaló, az emberek művelődésével nagyon sokat kell foglalkozni, különösképpen az úgynevezett alulképzettekkel, akik nem végezték el az általános iskola nyolc osztályát. Nagyon sokan vannak ilyenek a városban. Különösen a bejáró munkások között. Természetesen, az urbanizált életmódra való nevelésben nemcsak a kulturális intézményeknek — iskoláknak, művelődési otthonoknak stb. — van szerepük, hanem a kereskedelemnek, a kirakatoknak, a vendéglátásnak, a közlekedésnek, mindannak, ami körülvesz minket. Hadd mondjak egy példát! Emlékszel, amikor kezdtük Salgótarjánban a szabadtéri szoborkiállítását. Azt mondtuk: jó, ez is van. Jöttek-mentek az emberek körülötte, kész. Ez olyan hatással volt a városra, hogy most már nem lehetne nem megrendezni, az emberek várják nyár végén a szobrokat. Itt van, azt hiszem, annak is az értelme, hogy a várost teleraktuk szobrokkal, köztéri alkotásokkal, murális művekkel. S az is, hogy a városnak viszonylag fejlett a képzőművészeti élete. S ami számomra az egyik legnagyobb öröm, hogy most már nem egy-két ember, hanem telt házak előtt zajlanak a hangversenyek. S a szimfonikus zenekar kulturális küldetését teljesíti, nagy hatást fejt ki. Mind több az új arc a hangversenyeken, a képzőművészeti kiállításokon. A város lakosságának többsége, a munkásság — elsősorban a politikailag, szakmailag fejlettebb rétege, a szalmunkásság — már rátalált a városi életmód formáira. Megtalálja a helyét, el tud igazodni a város „kínálatai” között, kialakultak az igényei, a magatartásnormái. Ugyanakkor még mindig túlságosan nagy a másik, a közömbös, a passzív, vagy éppen a romboló réteg; s e réteg integrálása a város közösségébe csupán a közművelődés, az oktatás eszközeivel nem oldható meg. Olyan pozitív, erős városi közvélemény kialakítására lenne szükség, amely elítél, kirekeszt magából, s a leghatározottabban elutasít minden ilyen közösséggellenes magatartást. Ezt a fajta urbanizált közvéleményt kellene kialakítani. Szándékosan nem kulturális közvéleményt mondtam. Mert én például nem értek egyet azzal a szemlélettel, amely az emberek kulturáltságát a rendezvényeken való megjelenéssel azonosítja. Sok lehetőség van arra a kulturális rendezvényeken túl is, hogy az ember urbanizált módon, városi módon éljen, illetve jól használja fel a város nyújtotta lehetőségeket. Társadalmunk, illetve a modern technika korszaka hihetetlen sok eszközt bocsát az ember rendelkezésére a korszerű városi életmód általánossá tételéhez. De gyakran szem elől tévesztjük, hogy

az embereket meg kell tanítani ezen eszközök helyes felhasználására.

— Ki tanítsa meg?

— Hát ki? Egyrészt, a politika, a kulturális politika, annak vezetői, szervezői. Másrészt, egymást tanítsák meg az emberek. Nézd meg a kocsikat. Rengeteg van a városban, ez egyfajta élet-színvonalat jelent, jó életszínvonalat, jó törekvést. De hogyan használják fel ezeket a kocsikat? Hogyan? Bizony, nagyon kevés embernek van autóhoz szervezett programja. Pedig az lenne a jó, hogy a kocsival ne csak öt kilométerre ugorjon ki az ember szalonnát sütni (oda ki lehet menni busszal is), hanem menjen el Sárospatakra, menjen el Dunaújvárosba, és így tovább.

— Mi lehet ebben az értelmiség szerepe?

— Az a véleményem, vannak olyan fórumok és törekvések, amelyek által az értelmiség közvetlen kapcsolatot teremt a dolgozó osztályokkal. De ez még mindig nem elég. Az értelmiség bizonyos rétegei eléggé befelé fordulnak, önmaguk között alakítanak ki programokat, elképzeléseket. Önmaguk között folytatnak késhegyig menő vitákat. Kevesebbet foglalkoznak azonban a vezetésükre bízott közösségekkel, a dolgozó közösségek nevelésével.

— S a „látható életmóddal” is kevésbé nevelnek?

— Igen. Ez súlyos probléma. Persze, sok mindennel magyarázható ez is. De hallani jó törekvéseket, például a kohászati üzemekben, ahol a mérnökök rendszeresen találkoznak a dolgozókkal, s beszélnek meg velük közös problémáikat, beszélnek arról, hogyan kell élni. Ezek jó törekvések, és, ha ők személyükben is példát mutatnak erre, az hihetetlen nagy hatással van másokra.

★

Kmetty Kálmán, a Balassagyarmati városi Tanács elnökhelyettese:

— Ennél a beszélgetésnél én abból indulnék ki, hogy a város lakosságának összetétele még ma is sokat vitatott probléma. Szokták mondani: mezőgazdasági város. Nem igaz, soha nem volt az. Mutatja ezt például az, hogy nem is voltak Balassagyarmatnak földbirtokosai. A talaj alkalmatlan mezőgazdaságra. Nyilván, ha a nagybirtok itt nem tudott megtelepedni, a kisbirtokos, a kisparaszt élete is keserves volt. Viszont Balassagyarmat egy nagy mezőgazdasági terület centruma volt, s ez adott a városnak egyfajta profilt. Szokták emlegetni így is: hivatalnokváros. Ez már közelebb áll a valósághoz. Hogy megyeszékhely volt, maga az a tény megyei szervek letelepedését vonta maga után. Ez sem a legjellemzőbb azonban, hiszen ezt minden múltbeli megyeszékhelyről el lehet mondani. A korabeli megyei vezetők többsége nem is balassagyarmati volt, hanem környékbeli földbirtokosok, dszentrik a megyegyűlésekre jöttek Balassagyarmatra. Itt csak a hivatalnoki réteg élt. Balassagyarmat elsősorban kereskedelmi forgalmat lebonyolító központ volt: a környék mezőgazdasági termékeit itt értékesítették, hatalmas vásárok voltak, nagy heti és napi piacok, zajlottak. A városi életmódra, életformára is ez a kereskedelmi jelleg nyomta rá bélyegét, s a kereskedők életformája. Második helyre én Balassagyarmaton az egészségügyet tenném, hiszen jelentős egészségügyi intézményhálózat alakult itt ki. Szokták emlegetni Balassagyarmat iskolaváros-jellegét is. Én ezt nem említem, ennek feltételei ugyanis nálunk soha nem voltak meg. Tehát, szerintem, a város mindig is eléggé heterogén jellegű volt.

— Mégis, szokták emlegetni, hogy a balassagyarmati ember várososzerető, lokálpatrióta, erős szálakkal kötődik városához, erős városközösség alakult ki itt már a múltban. Milyen lehetett ez?

— Feltétlenül beszélhetünk városközösségről már a múltban is. Mégpedig erős közösségről. Egyrészt, az itt született, vagy korábban itt letelepedett emberek közösségéről. Számos klub, egyesület stb. állt rendelkezésükre, ahol kifejthették tevékenységüket, kulturális értékekkel ismerkedhettek meg, produkálhattak, tehettek a városért. A városhoz való ragaszkodás érzését erősítette az is, hogy a történelem során számos alkalommal fenyegette a lecsúszás veszélye Balassagyarmatot, s lakóinak tevékenysége, városi igénye, törekvése segítette átvészelni ezen időket. Azonban meg kell mondani, hogy ez a városközös-

ség nem volt egészen egységes. Rétegenként alakultak ki a közösségek. Abban megegyeztek, hogy a városért való tenniakarás jellemezte valamennyit. Részben ezzel összefüggésben hadd említsek egy példát Balassagyarmat múltbeli megítéléséről. Azt lehetnének, mert megyeszékhely volt, egyértelműen alakult várossá fejlődése. Ez nem így van. A múltbeli megyevezetésnek — nagyon hangsúlyozom, ez nem tévesztendő össze a városvezetéssel! — nem fűződtek érdekei Balassagyarmathoz, ezért a város fejlesztése érdekében jóformán semmit sem tettek. Csak a századforduló alispánját, Scitovszky Jánost említem, aki nőtincsi földbirtokos volt; de sorolhatnám a többieket is. A Borovszky-féle monográfiából ellenőrizhető, hány alispán, hány főispán volt, akiknek egyike sem balassagyarmati, de még csak környékbeli sem — tehát őket nem fűzte érdek a városhoz, ezért nem is segítettek várossá fejlődését. A megyeháza építéséhez hozzájárultak, hiszen az egyúttal szálláshelyül is szolgált számukra és családjuk számára a megyegyűlések, a megyebál idején. Balassagyarmat tudatos fejlesztése a megyevezetők egy részének csak a századforduló tájékán jutott eszébe, amikor már érdekeik fűződtek ahhoz, hogy ne Losonc legyen a megyeszékhely, mert „oda esetleg tovább kell kocikázni”. A világháború, s a két háború közti korszak azonban ismét megakasztotta a fejlődést. A felszabadulás utáni időben Balassagyarmat közössége nem találta helyét. Elsősorban azért, mert a nagyméretű kereskedelmi élet megszűnt. A kereskedők nagy részét a háborúban elhurcolták és megölték, az országhatár szintén erősen befolyásolta a gazdasági életet. Az első időkben létbizonytalanság lett úrrá az emberekben. Később ez megszűnt. Azonban a megyeszékhely megszűnésével szintén gondok jelentkeztek, emberek jöttek-mentek a városban, a régi városközösség bomladozott, lazult. A város fej-

lődésében a nagy fordulat az 1960-as években kezdődött. A város fejlődése azon alapult, hogy ipartelepítés kezdődött.

— Milyen hatással volt ez a városközösség alakulására?

— Az előbbi példákat is azért említettem a város történetéből, hogy lássuk, a városközösség kialakulása Balassagyarmaton is bonyolult folyamatok során történik. S maga a városközösség is több réteget, közösséget foglal magába. A régi közösségek, részben az említett okok miatt, a felszabadulás után felbomlottak. Az ipartelepítés az első időszakban nem okozott „hígulást” Balassagyarmat lakosságában, hiszen a korábbiakban olyan kevés munkaalakalmuk volt az ittenieknek, hogy az új munkahelyeket örömmel elfoglalták, illetve töltötték be. Azt is érdemes megemlíteni, hogy az ipartelepítéssel egyidőben ismét megszorodtak a lakosság azon tevékenységei, amelyek a városhoz való ragaszkodást jelzik: erősödött a lokálpatriotizmus. Egyúttal egy új közösség, a balassagyarmati munkásság kialakulása kezdődött meg ekkor, s ez a közösség öntudatosan sokat vállalt — elsősorban társadalmi munkában — azért, hogy a letelepülő gyárak, üzemek, telepek, illetve a város továbbfejlődjenek.

Természetesen, gondok is jelentkeznek, mindenekelőtt a bejáró munkásság életkörülményeinek, kulturálódási feltételeinek javításában. Napjainkban Balassagyarmaton a város társadalmában strukturális változás tanúi vagyunk. Ez az ipari munkásság, a munkásosztály kialakulását jelenti. Természetesen, heterogén összetételű munkásságról van szó, „hagyomány nélküli” munkásságról, amely most kovácsolódik osztállyá, s mutatja meg erejét városfejlesztő tényezőként is. Tagjainak egy része korábban semminemű közösségnek nem volt tagja, nem éltek, nem dolgoztak közösségben. Illetve a mára már jórészt felbomló faluközösségből kerültek, s kerülnek a városba, a gyárba. Örömeink és gondjaink is ebből adódnak.

Tóth Elemér

Cigánydomb

„Száznegyven cigánycsaládból hatvannak van rádiója, televíziója és lemezjátszója Salgótarjánban.” (*Magyar Távírti Iroda; 1964. október 5.*)

„Szervezetten megkezdődött a Pécskődombi cigánytelep fokozatos felszámolása, a cigánylakosság széttelapítása. Az elmúlt öt évben mintegy százötven viskót bontottunk le a hegyen.” (*Részlet a városi tanács 1973-as jelentéséből.*)

„— Idén eltüntetjük a dombot. Huszonegy éve vagyok itt, mindig gondunk volt a cigánydombbal. Nem azért kell föl számolni, mert a város közepén van, hanem, mert van.” (*Csik Pál, a városi tanács elnökhelyettese.*)

„Nem vagyok naiv festő, csak homorú tükröt kaptam örökül. Ez vagyok. Azért vagyok ilyen, mert mélyről nézem az embereket és a világot, miután mindenki felfelé igyekszik. S ahogy egyre jobban eltávolodnak tőlem, úgy torzul el karjuk, lábuk, mozdulatuk” (*Balázs János, salgótarjáni cigány festő.*)

I. HELYSZÍN

A Pécskő utca vége. Mintha pengével vágták volna el a többi háztól, hirtelen leguggolnak az épületek. De nemcsak leguggolnak. Levetik ruhájukat, a vakolatot, levetik mindazt, ami házzá tehetné őket, pőrén, suta szégyenkezéssel guggolnak a napsütésben. Sebeiket eltakarják a

szaradó ruhák, a magasra nőtt gaz. Néhány televízióantenna, mintha menteni akarná a helyzetet, az égbe kapaszkodik.

Első öreg: „Aki a tanácsban képviseli a hegyet, már elköltözött. Új lakást kapott. Amikor mi idegyűttünk, egy Náci bácsi nevű volt a cigánybíró, tőlünk balra lakott, vagy négy évig viselte a tisztséget, aztán meghalt. Utána, azt hiszem, a Feri bácsi lett, az brácsás volt, abban a házban lakott, a palásban ott, de az akkor még nem palás volt, hanem zsinde-lyes. Ő lemondott avégett, mert nem hallgattak a szavára. Mindig veszekedett, egyszer aztán megharagudott és lemondott. Utána egy cimbalmos lett a bíró, aki nem törődött semmivel. Majd jött egy energiásabb ember, erélyes. Sánta volt. Az lent lakott egészen. Tizenhat évig volt bíró, de én mondom, aki szembeszállt vele, vagy nem úgy csinálta, ahogyan ő akarta, meg is verte a botjával. Addig ütött, amíg egyszer őt is megverték, kórházba került. Akkor a Sípos lett a bíró, tőlünk balra lakott, annak elhalt a felesége, újra nősült, elköltözött. Úgy emlékszem, Csapónak csúfolták az embert, akire a bíróságot hagyták, ő volt az első nem zenész cigánybíró, a másik neve Tóni volt neki. Na, ő nagy hirtelen meghalt. Jött egy Kontrás, de már akkor rendezett tanácsú város lett a nagyközség, úgy hogy több dolga is akadt a bíróságnak, mert rendezték az egész Pécskő utcát. Itt szabad patak folyt végestelen-végig, akkor azt betoncsövelték, jártak a bíróhoz mérnökök, hivatalnokok, megunták a Kontrás, lemondott, hiszen fi-

zetése nemigen volt neki, talán csak anynyi kedvezménye, hogy nem kellett adót fizetni, meg részesítették valami ruhafélébe is. Utoljára Bányász Pista volt a bíró, az sem zenész. Meghalt. Eltörölték a bíróságot, tanácsstagot választottunk.”

Első öregasszony: „Hát, itt öregedtem meg, már ötvenkét éve annak, hogy itt lakunk. Jó élet volt itt, nekem gyönyörű szoba-konyha volt, ezek meg nyári-konyhák voltak. Nagyon rossz, hogy el kell menni, mert nagyon ide voltunk a férjemmel szokva. A lányomékhöz költözünk, az isten áldja meg őket; vagy ház az övék, hátul megférünk az urammal, míg ki nem megyünk a világból. Pénzt negyvenhatezer-háromszázon fölül kaptunk, azért, hogy kiköltözünk. Harmincnyezhetvenkét forintot kaptunk kézhez, a többi majd akkor, ha leromboljuk a házat. A pénzt szétosztottuk a gyerekek között, mind a hét kapott két-kétezer forintot, adtam a két unokámnak is, hiszen én neveltem őket, az apjuk odaveszett a háborúba, az anyjuk elkurvult... Már most az unokák is megnősültek, családjuk van, az egyik az acélgyári házakban lakik, a másik a Kavicsosban, itt fölöttünk. Van nekem negyvennégy unokám, s negyvenkét dédunokám, mind dolgos gyerek! Az uram a bányánál dolgozott negyvenhat éven át. A gyerekek nagyon rendesek, egyem meg a szívüket. Tegnap is, meglátja az egyik az uramat, mondja neki, „nagyapa gyere, idd meg ezt a húsz forintot”. Nem akarta az öregem elfogadni,

de a fiú csak ráérettette. Egy gyermekemre sem panaszkodhatom, mind nagyon jók hozzám. A lányomnak egy fiatalasszonyka azt mondta a bankban, várjon csak, ez lesz a legszebb utca Tarjánban, ez fog lenni a legszebb utcájuk. Elmennek innen a kunyhók mind. Emeletes házak jönnek helyettük. Így beszélük."

I. HELYSZÍN, MÁSNAP

A salgótarjáni cigányság száma körülbelül másfélezer — hetven százalékuk ma is telepen lakik: legtöbben a Pécskő utcában, de sokan Újajnán, s jobb házakban Idegéren, Baglyasalján, a Kavicsosban és a Művésztelepen. Tíz évvel ezelőtt ez a Pécskő utcai telep 250 lakásból állt, s mintegy nyolcszázan húzódtak meg bennük. Egy vizsgálat megállapította, hogy ezen a területen a talaj még egy méter mélyen is fertőzött.

★

Első öregasszony: „Bontjuk már, bontjuk, tetszik látni... Mikor mehet be az uram a tanácshoz pénzért? Tetszik látni, mi építettük ezt a viskót, s az unokáink török szét... Pedig nagyon jól eltelt itt az idő, az uram, ugye, dolgozott, én meg végeztem a házimunkát. Nem is tudom, hogy szokom meg a lányoméknál. Tegnap is kint voltunk náluk, s estefelé, ahogy csak erre jöhettem, már könnyebb lett a szívem. Talán annyiból jobb lesz náluk, hogy a lányom főz, megcsinál majd mindent — a lábaim már nagyon fájnak, s pihenhetek végre. »No, Emma néni«, azt mondták nekem, »ilyen szomszédunk sem lesz többé, mint maga volt«. Így búcsúztak itt tőlem.»

Második öreg: „Cigánynak születni nem szabad. Nem is nőültem. Még hogy növeljem ennek a keserves fajnak a számát! Én erre rádöbbsentem már tizenöt éves koromban! És mit tesznek a cigányok? Tizenöt-tizenhat éves korukban nyakukba kötnek egy asszonyt, ez az érdemük! Szerencsére, a telep máig a felére zsugorodott. Annak idején itt rengetegen összenyomultak, csak annyi hely volt, hogy egy ember el tudott menni a viskók között. Egymáshoz voltak ragasztva a putrik, sokszor, még ha be is csurgott a víz, a tetőt a szorosságtól meg sem lehetett javítani. Mert ha az ember fölmászott, akkor vagy beszakadt az egész, vagy másutt kitört egy ablak. Az anyám nyolcvankét éves volt, amikor meghalt, ennek húsz éve, ma száz-két éves lenne, na, ő azt mondta, amikor a házunk előtt összejöttek az emberek, hogy »rossz már a ház, öreg a ház«, így bizony nagyon öreg ez a viskó, mert ő ebben született, s úgy tudja, a nagyapja építette. Ám régebben itt zenészek laktak, az utóbbi időben viszont az ország minden zsványja, munkakerülője, aki otthon nem tudott boldogulni, idejött. Itten vertek kalyibákat, félig a szemétkébe meg a földbe ásva, engedély nélkül. Annak idején a birtokos, a Szilárdy Ödön, aki Jankovicstól örökölte ezt a földet, el akarta tenni innen a cigányokat, mert kárára voltak mindennek. Lehetett ez a múlt század hetvenes éveiben... Mikor város

lett a nagyközség, akkor is meg akarták szüntetni ezt a zombékot. A polgármesteri hivatal, a mérnöki karral, az utcákat rendező szakértőkkel és a városatyákkal eldöntötte, hogy a cigányokat el kell különíteni, áthelyezni őket máshová, mindenestre a várostól távolabb. Ebben mindenki meg is egyezett, s a Dugdel-puszta mellett a mérnökség ki is mérte a területet. De mikor a cigányokat erről értesítették, fittyet sem hánytak rá, ordították, hogy »mit rendezkednek ezek a máséba!« Kártyáztak, lebzseltek tovább, vitatták a helyzetet, s amikor a zenészeket behívták a polgármesterhez, azzal érveltek, hogy ők éjjel a muzsikálásból nem tudnak olyan későn hazajutni. Nézzék, nekem semmi olyan kívánságom nincs, ami embernek szokott lenni. Nem voltam én soha senki, csak egy koloncoló, koldus, tróger, akinek annyi jutott, hogy egyik napról a másikra volt egy kis enivalója, meg gúnya a testén, fedél a feje fölött. Én mondom, hogy egy nap, nyáridőben, ha más nincs, van egy fél kiló kenyérem, négy paprikám, ugyanennyi paradicsom, hagyma, uborka, egy kis gyümölcs, s a nap ki van elégítve. Gyerekkorom óta a világnak hátat fordítottam, mégis — hiába szűk a putrim, hiába különültem el mindenkitől, tág tér az enyém. Arrafelé, ahol a házak voltak, hát olyan füvek nőnek, hogy egy méternél is magasabbak. Nem látni csak vadon nőtt füvet. A cigányság sajnos víg kedélyű, léha életet él, a jövőre nem gondoló népség volt mindig, a komédia, a tánc, az ének, az ivás az életemük, részegen hazajönni, verekedni, törni a családot, másnap aztán egymás szájából enni — ezek a cigányok. Csoda hát, hogy kiközösítette őket minden társadalom? Különleges öröm nekem az, hogy elpusztulni látom ezt a telepet..."

Középkorú asszony: „Szép volt az élet itt. Összejött a nagy tömeg, és akkor énekeltek, zenéltek, búcsúkor még a cimbalmot is kihozták. Ha szél fújt, ha eső esett, énekeltek, táncoltak. Összetartó emberek laktak errefelé. Most már nem annyira. Kihaltak, elköltöztek a régi zenészek, eimentek örökre, s nem lesz már soha többé az, ami volt. Kár érte. Az emberek ma a gyárakban dolgoznak, más a munka, mások a cigányok, más a világ. Az itt lakók közömbösebbek lettek, széthúzóbbak. Senki sem tud a másik gondjáról-bajáról. És nincs öröm sem. Elköltözik mindenki. Mi is megyünk. Másfél szobás házunk lesz, konyhás, fürdőszobás, közel az iskolához.»

Az egyik unoka (aki az öregek házáat bontja): „Mi fenn lakunk a Kavicsosban. Álmomban se jöjjön elő ez a ház. Nem bírnék itt élni..."

II. HELYSZÍN

A Pécskő-dombon lakó 370 főnyi lakosság életkor szerinti megoszlása is érdekes. A 0—14 éves korúak száma 134 fő, teljesen egyedül él 18 idős ember, akik közül 15 a városi tanács biztosította szociális segélyből tartja fenn magát. A

218 munkaképes korú sem mind aktív dolgozó — csupán 137-en keresnek rendszeresen kenyeret. A város nagyüzemei és vállalatai 1328 cigányt foglalkoztatnak, fele vidékről jár be dolgozni. A foglalkoztatottak harminc százaléka jól dolgozik, negyven-negyvenöt százalékkal sok a probléma. Az állandó munkahelyváltatók háromnegyede cigány. A salgótarjáni öblösüveggyárban majdnem háromszázan dolgoznak — többségük nehéz fizikai munkát végez; lehordó, behordó. Leginkább a hutáknál találjuk őket, fenn a kemence előtti porondon, egymás mellett állnak a rekkenő hőségben, és pohárrá, vázává fújják az üveget.

★

Első vezető: „Sok az analfabéta, a nyolc osztályt el nem végzett. Szakmunkásként alig-alig dolgozik valaki. Rengeg az igazolatlan távolmaradás. De van nálunk olyan cigány is, aki városi tanácstag, brigádvezető, alapszervezeti párttitkár. És meg tudom magának mutatni azt a kislányt, aki magyarosította a nevét, albertletbe költözött, és a köszönését sem fogadta a rokonainak.»

Második vezető: „A háromnapos hiányzást mi úgy hívjuk: cigánybetegség. De egyre többen dolgozzák le rendszeren a munkaidőt, főként azok, akik emberibb lakáskörülmények közé kerültek. Sajnos, hogy elkülönülnek még azok is... Ebédidőben mi leülünk ide a kisasztalhoz, hívjuk őket, csak nem jönnek, ott kucorognak a kemence mellett, és szeletelik a szalonnát.»

Első munkás: „Igen. én vagyok a párttitkár. Munkásör is. Ne haragudjon. hogy halkán beszélek, de az elmúlt héten vették ki a mandulámat... Bejöttem. Kell a pénz. Több mint huszonkét éve dolgozom az üveggyárban. négyezer forintot keresek. öröklakást veszünk. takarékoskodunk. És kell a pénz a két gyerekre is..."

Második munkás: „Én vettem el azoknak a lányát, akik ma bontják a házukat. A fiam is segít nekik, majd én is odamegyek. Hozzánk költöznek az öregek... Nézze, az üveggyári munka nem gyerekjáték, kiveszi az erőt. Ezért akad olyan, aki nyáron elmegy, télen visszajön, mert akkor legalább jó a meleg itt. Ha fölme gyünk az üzemorvoshoz? Kiír három napra! Mit vitázzon? A cigány mondja a magáét, »elrontottam a gyomromat, doktor úr, hasogat a fejem, jaj, segítsen doktor úr«, az orvos kiírja; elhallgat, tisztelettelzően köszön, és megy a dolgára... De akinek kell a pénz, annak nem fáj semmije! Aki bütört akar venni, annak nincs elrontva a gyomra! Az ráhajt a munkára, hogy vigye valamire!""

Harmadik munkás: „Nem szeretnek túlzottan minket. De szükségük van ránk. Persze, jobb azért a helyzet, mint régen volt, azt a hangot már senki sem engedheti meg magának velünk szemben, amit akkor megengedhetett. Nem ülünk az asztalukhoz? Ők szalámit esznek, mi szalonnát... Nekünk kétszeresen kell spórolnunk, hogy valamire vigyük, mert ők már

régebben kézhez kaptak mindent. Van, aki bejön velünk egy pohár borra vagy sörré a kocsmába, lehajtja, aztán fizet egyet ő is, s megy a dolgára. Hozzánk, a lakásunkba még senki el nem jött a brigádból. Pedig tudom, hogy látogatják egymást rendszeresen, mesélik az együtt töltött névnapokat. Ha buszkirándulásra megyünk, s hozzuk a feleségünket, már ott a fal közöttünk. Külön ülünk, csoportba verődve bókászunk utánuk."

III. HELYSZÍN

A Pécskö-dombról kiköltöznek, és ott-hont alapítanak a régi munkáskolóniákon. Ahol épülnek, ott a leggyorsabb a beilleszkedés. Ahol kész lakásokba költöznek, mint Zagypálfalván, a Hősök útján, ott övök az utca. Nem szabad zárt telepet létrehozni, de elkerülhetetlen, hogy hatnyolc család ne költözzék egymás mellé. Salgótarján karéjában, Zagypálfalván még többen élnek szomszédságban egymással, talán ugyanazzal, akivel régen a sárputriban. Az utca egyik felén fedetlen szennyvízlefolyó, a körzet orvosi rendelője előtt por, piszok. A hajdani munkáskolónia fakultpiros házainak háta mögött a hegyoldal, dús erdő, annak tövében barakksor-árnyékszék. Az öreg nyugdíjasok ragadtak a magyarok közül jobbára itt, akiknek nem volt pénzük a feljebb

levő modern lakások átvételére. A XI. körzet pártbizalmijai panaszkodnak.

★

Első nyugdíjas: „Én 1950-től tíz éven át TIT-előadóként vettem részt az analfabétizmus felszámolásában. Háromhónapos tanfolyamokat tartottunk, megértettem, hogy fontos probléma a cigányok felemelkedése. De most egy nyugodt telepre ráeresztették a vést, ötven család jött, a vendéglőből bicskadobáló lett, félünk kimenni az utcára.”

Második nyugdíjas: „Megzavarták a mi öreg éveinket. Hiába dolgoztam annyi éven át a rendszerért, élnem sem érdemes, az idegeim felőrlődtek, vénségemre ezt kellett megélnem! Szólni nekik? Hát leütnek! Mit kapnak érte, három hónapot? Ki kellene őket vinni egy elhagyott tanyára, ott kutyálkodhatnának... Ez nem Zöldfa, ez nem Hársfa, ez nem Hősök útja, hanem Pécskö utca!”

Első cigány: „Szinte nem is igaz, minden más, mint fenn Pécskőn. Kis konyhában éltünk, most a lakás tágas, vehetek bele bútort. Nekem csak két dolog van a világon, a család, meg a munka. Mondom magának, szégyellem olykor a fajtámat, hogy egyesek még itt sem akarnak a régi mivoltukból kimozdulni. Legszívesebben elköltöznék vissza Tarjánba, persze ilyen

szép lakásba... Én nem szólok, még megvernének! Ha szólok, az kétértelmű, ha nem szólok, békesség. Nevelni kellene őket. Csak hát, kinek van erre ereje, ideje?”

Második cigány (a kocsmá előtt): „Nem csinálunk mi semmit, ha nem vacakolnak. Ha meg vacakolnak, úgy kell nekik! Hallgatni nem fogjuk a megjegyzéseiket, nézni, ahogyan összesúgnak, hogy mi tetvesek vagyunk, meg mit tudom én... Elhordjuk az erdőt? Övék az erdő? Énekelünk az utcán? Az övék az utca? A gyerekek verekednek? Én is verekedtem apró koromban. Most is, ha felidegesítenek. Beszéljenek velünk embermódra, akkor választ is kapnak embermódra!”

★

A búcsú nem felhőtlen. Az öregek ugyan ránkmosolyognak, az ember emeli a kalapját, nem csak tőlünk, putrijától is elköszön. A tanácson azt mondják, az igazi munka akkor kezdődik, ha elűnik a cigánydomb. Mert az csak elindítja az életforma széthullását, az eredményekre még várni kell. A folyamaton sokat gyorsíthat a környezet türelme, segítsége a szokások átvételében, de tovább lassíthatja az elkülönülés és a megkülönböztetés.

Tamás Ervin

Egy interjú folytatódik

Amit Hibó Tamás, Szujó Zoltán grafikusművész és Földi Péter festőművész a folyóirat 1976. 2. számában elmondott saját alkotó tevékenységéről, mindaz Nógrád megye képzőművészeti életére is tartozik. Sőt: igényli gondjaik szélesebb körű megvitatását. A fiatal képzőművészek (hogy ne pályakezdőt mondjunk) nyilatkozatát három, pályája derekán álló művésszel olvastattam el, és kértem ki véleményüket. A választás azért esett Iványi Ödön festőművészre, Czinke Ferenc grafikusművészre (Munkácsdíjas és Erdemes művész) és Lóránt János festőművészre (Munkácsy-díjas), mert hosszabb-rövidebb ideig hivatalos funkciót is betöltöttek, illetve betöltenek a Képzőművészeti Szövetség észak-magyarországi területi szervezetében; kellő ismerettel és tapasztalattal rendelkeznek az alkotó munka társadalmi feltételeit illetően; biztosabban mondhatnak véleményt pályájuk elején álló művésztársaik gondjairól, terveiről.

IVÁNYI ÖDÖN

A síküveggyárból jönnek hozzá vendégek, nem tud fogadni, mondja a telefonba, amikor először keresem. Másnap egy párttaggyűlés és egy másik szocialista brigád látogatása között lesz alkalmunk a beszélgetésre: állapotunk meg. Hamarabb érkezem, mint ahogy megbeszéltük, nincs még otthon. Míg megérkezik, a felesége tart szóval. A jó beosztású, kellemesen berendezett lakásban mi sem könnyebb, mint beszélgetni és várakozni.

Amikor megjön, már az előszobából elnézést kér, pedig a helyemről nem is láthatom. A szemüvege nincs kéznél, így felolvasom a fiatalokkal készített interjút: hümmög, nevet, ciccent, egyetért. Amikor felteszem az első kérdést, elkomolyodik, játékos humora ugyan nem hagyja el, de időnként hosszan elgondolkodik, mielőtt válaszolna.

— Egy baja van a Madách-ösztöndíjnak: hogy nem ösztöndíj, hanem zsebpénz. Megmagyarázom... Szerintem egy ösztöndíj akkor jó, ha minden más olyan tevékenységtől függetlenül a jutalmazottat, amely akadályozta az alkotó tevékenységben. Biztosítja számára a megélhetést, hosszabb ideig, mondjuk egy évig mentesíti az egzisztenciális kötöttségektől. De hétezer forint...? És két hónapig...? Ez zsebpénz. Mert ettől a díjazottnak még nem lesz lényegesen több ideje. Tehát éppen, ami a szándéka — az alkotás —, az nem valósul meg. De ha, mondjuk, Szujó Zoltán és Földi Péter egy évig megkapná a fizetését, és nem közben bejárni a munkahelyére, hanem közben szabadon alkothatna — ez ösztöndíj lenne.

Tudom magamról, mit jelent reggeltől dolgozni, aztán délután vagy este festeni. Az már csak pacsmagolás. Idő kell a belelendülésre, s akkor még nem is biztos, hogy elmélyedtünk a munkában: az elmélyült művészi alkotó munkához hosszabb, egybefüggő és zavartalan szabad idő kell. Ez az idő pedig nem délutánokban és néhány napban mérendő. Sokszor még néhány hónapban sem. Egy

év már jelent valamit — a pályakezdőknek különösen.

— Mi a véleményed az „utánpótlásról”. Van-e elegendő számú fiatal, aki felfrissíti és folytatja megyénk jó kezdeményezéseit?

— Szerintem nincs. A három Madách-ösztöndíjasból is csak egy van a helyén, egyedül őt illeti meg a „hivatásos művész” cím. Tagja az Alapnak, a területi szervezetnek — Hibó Tamásról van szó —, róla elmondhatjuk, hogy rajta van a sínen. (Más kérdés, hogy milyenek a körülményei.)

Megérttem Hibó Tamás tiltakozását az ellen, hogy más úgynevezett pályakezdőkkel rokonítják. Rangtalanul a rangos nem szívesen állít ki. A rang itt azt jelenti, hogy Hibó már megdolgozott a hivatalos elismerésért, az alaptagságért, amit a másik csak szeretne elérni. Ebből is látszik, hogy az ösztöndíj odaitélésének mechanizmusát lehetne finomítani: kérjék ki a területi szervezet megyei csoportjának véleményét is.

Jogos az a felvetés is, hogy a továbbiakban lesz-e olyan fiatal képzőművész, akinek ösztöndíjat lehet adni. Szerintem pillanatnyilag nincs a megyében, aki megérdemelné. Nincs olyan pályakezdő, aki mögött értékelhető művészi produktum lenne. Lett volna... például a fiatal Molnár Béla. De elment. Pécs mellé, mert itt nem látta az előrelépés lehetőségét. Ott igen.

A területi szervezettel való szoros együttműködés azért is hasznos lenne,

mert az ösztöndíj odaítélésénél nem állna le a fiatalok sínre tételének ügye: azonnal szorgalmazni lehetne, hogy műveik kerüljenek a területi szervezet elé, majd támogató javaslattal az Alaphoz. Mégis tegyük fel, hogy minden fázist sikerrel végigjárnak, és hivatalosan is művészeknek minősülnek — de mi van tovább? Szujó marad tovább a padlásszobában, Hibónak képtelenek műterem céljára kiutalni egy kihasználatlan pincehelyiséget... mint ahogy a másfél évtizeddel ezelőtt felépített, rosszul konstruált, elszabott műteremlakások átadása óta nem történt semmi?!

— Van olyan vélemény, hogy sok a művész és kicsi a megye — tehát szalmukat sem kell szaporítani.

— Biztos, hogy egy megye képtelen eltartani ennyi művészt, s ebben a helyzetben nem a számszerűség, hanem a minőség felőli közelítés a fontos. Követelmény, hogy országos nivót érjenek el az itt élők, hiszen ott igazolódik a tehetség. Én azt hiszem, a józanul gondolkodó művészek nem is igénylik, hogy a megye tartsa el őket, bár a maga módján a megye amúgy is támogatja a művészetet: tanári állásokkal, szocialista szerződésekkel stb. A megye és a két város ott állhatna a sarkára, hogy a murális megbízásokból többet kapjanak a helyi művészek, hiszen a megbízó, beruházó mindig válogathat.

— Ezek szerint szükségesnek tartod az utánpótlás nevelését és a művészek további betelepítését?

— Mit mondjak? 18 éve vezetek képzőművészeti szakkört, kikerült a kezem alól két Képzőművészeti Főiskolát végzett: Fábrián Gyöngyvér Pesten maradt, Hibó Tamás hazajött. Az Iparművészeti Főiskolán egy tanítványom végzett ipari formatervezőként (Félegyházi Károly) — Pesten maradt. Az Iparművészeti Főiskolán most hat tanítványom van, zömében ők is Pesten maradnak... Tehetségben utánpótlás mindig volt és lesz is; az a kérdés, meg tudja-e tartani őket magának a megye.

— Váltsunk témát: mi a véleményed az „alkotói közösség” kérdéséről?

— Nem vagyok híve az „alkotói közösségnek”. Vagy jó barátságban vagyok valakivel, vagy nem. Előnye is van annak, hogy a megyében élő művészek között nem annyira szoros a kapcsolat, amennyire a kívülállók szeretnék. Egyénibek maradnak így az emberek, mindenkinek megőrződik az egyéni felfogása, nem csinálnak „iskolát”. Különben sem értem egészen, hogyan értik az „alkotói közösséget”. Egyet tudok: én mindenkit szívesen látok, többekkel meg szoktam beszélni a dolgokat. De aztán mindenki dolgozzon, s a maga felfogása szerint. Az alkotói közösség spontán formálódik, a barátságon múlik.

— Szerinted a fiatalok nyilatkozatából kirajzolódó közérzetnek van köze a megye képzőművészeti életének egészéhez?

— Nekem jó a közérzetem. Tudniillik van annyi saját megoldásra váró problémám, ami nem engedi, hogy egyedül érezzem magam. Más kérdés, hogy időnként jól jönne, ha kibeszélgethetném magam — amihez nem feltétlenül művész szükséges: az értelmes laikus az igazán jó beszélgető partner.

— Ezt volt alkalmam tapasztalni több, közösen tartott közönség-művész találkozó alkalmával is. Éppen ezért kérdezem — mármint a közönség miatt —: az utóbbi években csökkenni vagy inkább stagnálni látszik például a tavaszi tárlat színvonala. Szerinted összefügg-e ez is a képzőművészeti élet általad is érintett ellentmondásaival?

— A tavaszi tárlat az Észak-magyarországi Területi Szervezetre épülne, s ebből adódik az első gond. Miskolc amolyan fióktárlatnak tekinti, az ott élő művészek nem vonulnak fel megfelelő anyaggal. Ez pedig döntő módon meghatározza a tárlat színvonalát. Lehetséges, hogy a kiállítóterem hiánya is közrejátszik ebben. Egy ismerős kolléga — pedig díjat is kapott itt — azt mondta: nem küld többet ide semmit, mert most harmadik alkalommal kerül a folyosóra a képe. A másik gond: alkotásokat két okból küldenek a művészek a kiállításokra: 1. rangot jelent ott részt venni (Tárlán nem tud ilyen rangot biztosítani); 2. abban reménykednek, hogy vagy díjat kapnak, vagy megvásárolják az alkotásokat (tehát az anyagi érdek miatt). Arról sem vagyok meggyőződve, hogy a legjobb munkáikat küldik be egyesek a tavaszi tárlatra, akár a megyéből is...

Vagy. Ott van a zománchiennálé. Egyre inkább összeszűkül. Ok? A díjakkal nem úgy bánnak, ahogy kell...

Konstruktívan, pártatlanul kell szervezni a kiállításokat. A meghívólevél minőségétől a személyes kapcsolatokon át a legkülönbözőbb, lényegtelennek tűnő apróságokig, sok mindenon múlik egy kiállítás sikere. A beszercebányai grafikai biennáléhoz egy évvel előtte függetlenítetek egy embert. Ha valaminek színvonalat akarunk adni, nem lehet balkézről csinálni... Van még egy gond: a rangsorolás. A szakmai rangsorolás híve vagyok, nem valami — külsődleges szempontok szerinti — hivatalos rangsorolás. Más megyében ilyen nincsen. Itt elásnak embereket évekre, aztán megint alányúlnak. Ez káros. A tehetség kifutása ugyanis nem néhány napra szól: a mai változó világban a művészi változások és válságok is gyakoriak. A váltások eredményei nem máról holnapra érnek be, a hullámvölgyből kilábalni nem egyik pillanatról a másikra sikerül.

★

Közben megérkeztek a szocialista brigád tagjai, elhelyezkedtek, figyelik a beszélgetésünket. Maradnék még, szívesen részt vennék ezen a közönség-művész találkozón is, mint azon az emlékezetes Somlyó-bányatelepen. De itt nincs szükség rám, a házigazda tudja a kötelességét.

CZINKE FERENC

Még tart az óra, amikor megérkezem a Bolyai Gimnáziumba, ahol Czinke Ferenc tanít. A vitrinekbe rendezett néprajzi kollekciót szemlélem, amit Czinke Ferenc ösztönzésére gyűjtöttek össze a tanulók — az első darabokat talán még a mi évfolyamunk, úgy nyolc-tíz évvel ezelőtt. A következő órán már én is bent ülök, s élvezettel hallgatom a húszperces feladatmegjelölést, amelynek felébe metszett bürök a tárgya. A rövid előadás a biológiát és a látszatlant, az organikus lét és a szellemi szféra mítoszát öleli fel — mint diákkoromban. Míg a tanulók dolgoznak, mi félrehúzódva, halkán beszélgetünk.

★

— Az első, ami szembetűnt, a Madách-ösztöndíj adományozásának megítélése. Az a fajta aggodalom, miszerint lesz-e minden évben, aki megérdemli? Ez úgy vetődött fel, mintha máris hibáztak volna az adományozásnál. Bár minden évben akadt olyan, akinek méltányosan oda lehetett ítélni. Szerintem, akik az ösztöndíjjal gazdálkodnak, tudták és tudják, kinek adják. S úgy gondolom, hogy amikor nem akad majd arra érdemes személy, nem osztják ki az ösztöndíjat.

Ami ennél is jobban megütötte a fületem, hogy mindenki mennyire „tisztában van” az itteni művészeti közélet minőségével. Holott merőben üres elképzelés, ha egyesek úgy képzelik el a művészeti közéletet, hogy havonta gyűljünk össze, mint a régi ipartestületben. Természetes, a rendszeres összejövetelek is hasznosak lennének, de a napi elfoglaltság és az alkotó munka ezt nem teszi lehetővé: lényegesen felgyorsultabb az élettempónk, semmint, hogy lehetséges lenne a gyakori találkozás. Egyébként is: a közösség művekre épül. Ahogy a költő mondja: nem a pacsirta fontos, hanem a dal. A kiállítási gyakorlatban — melyben egyéni és kollektív kiállítások is vannak — szembesülnek a művek és művek, alkotók és alkotók.

— A fiatalok éppen ezt keveslik. Szeretnék, ha nem pusztán a kiállítások nyújtásának alkalmi találkozási lehetőségeket.

— Az igaz, hogy minden induló fiatal meghitt közösségre vágyik, ahol választ kaphat kérdéseire, vagy egyszerűen csak megfogalmazhatja, kimondhatja belső kételyeit. Erre ma nincs meg a lehetőség. A járható út, amin én is végigmentem fiatal koromban: a becsült mesterhez el kell vinni a munkákat, hadd ítélje meg. S kérjenek tőle tanácsot. Ez elől senki sem zárkózik el.

— A területi szervezetnek nem lenne ebben feladata?

— A területi szervezet a Képzőművészeti Szövetség része, s a szövetség nem műhely. Minden művész bizonyos értelemben „maszék”: őket kell tömöríteni a területi szervezet révén. A területi szervezet orientáljon, szervezzen egy kiállításra, hívja fel a figyelmet ak-

tuális gondokra és lehetőségekre, képviselje a művészek érdekeit. Szervezet tehát, és nem műhely — és főleg: nem festheti meg senki helyett a képet.

Ha pedig valakinek nincs művészbárátja, az egyéni kérdés. A barátot maga választja meg az ember, s a szakmán kívüli is lehet kitűnő barát. Különben: ha nem lenne művészeti közélet, akkor nem lenne Hibó Tamásnak a ZIM-ben fixfizetéses állása — ami biztosabb egzisztenciát és jobb lehetőségeket nyújt az alkotásra, mint az úgynevezett „szabadúszó” életmód —: ugyanígy Földi Péternek és Szujó Zoltánnak nem lenne folyamatban az alaptaggá való felvétele.

— Ez igaz, de mintha a rossz közérzet oka nem egyedül a pályakezdéssel függne össze. A fiatalok is a megye képzőművészeti életének egészére vonatkoztatták fenntartásaikat.

— Az ember maga csinálja a saját közérzetét. A közérzet alakítható, a lépteinket kell ennek megfelelően igazítanunk. Ebben a kérdésben pedig első a munka: a közérzet meghatározója a végzett munkából támadó elégedettség, vagy elégedetlenség.

Persze van egy olyan típusa is a közérzetremtőnek, aki eleve negatívnak állítja be magát, spekulatív módon kiölti rossz közérzetét, hogy aztán mindenki őt legyen kénytelen istápolni.

— Van azért egy nem elhanyagolható szempont: a körülmények kérdése. Ez már nem kizárólag a szubjektív szándékon múlik.

— Divattá vált (nem is olyan régen, és nem csak nálunk) szidni a hivatalt, a vezetést. Ahhoz, hogy törődjenek valakivel, olyan szintű munkát kell produkálni, ami eleve méltán kihívja a törődést, az anyagi gondoskodást. Nem akarom ezzel a vezetést védeni.

Továbbá: én például az interjúból tudom meg, milyenek Szujó Zoltán körülményei, s ezen jó lenne mielőbb javítani: nem túlzás, ha azt mondom, hogy képeinek negatív világa éppen a körül-

ményeiből fakad. (Persze ne kizárólag azért javítsunk valakinek a körülményein, hogy hangulatosabb alkotásai legyenek, hanem az emberért, a művészt magáért.) Tehát van igazság is a nyilatkozatokban. De ezeket meg kell szűrünk... Egy műtermes lakás ma anyagiakban többet jelent, mint egy Kossuth-díj. És ha én ki tudtam és tudom várni a tervek megvalósulását (pedig már nem éppen a pályám elején állok), akkor ez a fiatalokról is feltételezhető lehetne. (Tudniillik: én is egy egyszobás lakásban lakom, még ha az műtermes is.) A fiataloknak két szempontot érdemes alaposabban megfontolniuk: először is a közéletiséget. A kultúrpolitika joggal várja el minden művésztől a közülethez kapcsolódó tevékenységet is. Szujó Zoltán kiállítása az endrődi tanyasi kollégiumban, és más kiállításai, Földi Péter ankétokon való részvétele, előadásai a rajztanításról pedagógus kollégáinak — már a fiatalok ilyen irányú törekvéseit is jelzik. Továbbá: egy interjú ne panaszfal legyen, hanem önvizsgálódás. De természetesen ne legyen langyos, vagy esetleg sértésig menő...

— Azt hiszem, minden lényeges kérdést érintettünk.

— Nem. Szeretnék még valamit mondani: az autodidaktizmusról van szó. Az interjúd cáfolni igyekezett, mégis inkább megerősítette az autodidaktizmussal kapcsolatos téves nézeteket. Ugyanis amikor valaki magát ma autodidaktának nevezi, az csaknem hencegés. (Nem ezt teszi egyébként sem Szujó, sem Földi.) Először is: egy rajztanár nem autodidakta. Másodszor: aki egy dekorációs iskolát kiválóan elvégzett, szintén nem autodidakta, ne is nevezze magát autodidaktának. És más se nevezze annak azt, aki megkapott minden szakmai alapot. Hiszen például Földi Péter primitív népművész lenne, vagy csak hosszú vajúdas után jutott volna el ide — az ecsetnek és a színeknek ilyen fokú kezeléséig —, ha valóban autodidakta lenne.

Már kicsengettek, vége a tanításnak. A folyosó és az aula tele a tantermekből kitűnő gyerekekkel.

LÓRÁNT JÁNOS

A műterem padlóján szanaszét vázlatok, a falnak támasztva gondosan kifeszített, lealaposított vásznak. Emitt jugoszláviai kiállításának anyaga.

Alig teszi le a vitatott interjú szövegét, máris kijelenti: „több elvi problémáról irtam volna a helyedben.”

★

— Mi a véleményed — kérdezem vissza — a kimondva vagy kimondatlanul is megfogalmazódó „légkör”? Mint a területi szervezet jelenlegi titkárát is kérdezlek.

— Légkör? Csak hasonlítással lehet megállapítani. Hogy van-e például más — úgynevezett: „légkör” — Miskolcon; Debrecenben, Pécsen vagy Szentendrán?

A város és a megye egyetlen művészt sem tudna eltartani, ha egy emberre fordítaná a rendelkezésére álló teljes összeget: összesen évi 60–70 ezer forintról van szó mindössze. Nagyjából ez a helyzet más megyékben is, s ezzel mindenkinek tisztában kell lennie. Például Balassagyarmatra úgy jött volna „le” egy szobrász, ha évi 60 ezer forint jövedelmet biztosítanak neki a vásárlások és egyebek révén.

Nagyon sokan nem látják reálisan a helyzetet. Azt várják, hogy jelentősebb anyagiakkal támogassa őket a megye. A realitások ismeretében ez lehetetlen. A megye így senkit sem tart el jelenleg. De nem is ez a dolga.

— Miben látod a megoldást?

— A megyének valóban nem az a dolga, hogy eltartsa a művészeket. Viszont a jelenleginél nagyobb gondoskodás érzetét is lehetne kelteni. Az olyan alkotókörülmények jobbátétele, mint a Szujóé és Hibóé, a minimumhoz tartozik. Az lenne a jó, ha a területi szervezet bármelyik tagja elmegy az illetékes művelődésügyi osztályra, ott rögtön szót értené bármilyen problémával kapcsolatban, és nem kellene kerülő utakon — mondjuk a pártbizottságon keresztül — elintézni az ügyét. Ne venné egyik hivatal sem terhesnek, hogy itt művészek élnek. Sőt, olykor büszkének is lehetnének, ha a megye művészei másutt jól szerepelnek. Mert például az a tapasztalatom, hogy a hivatalok a vendégművészekkel nyájasabbak, több mindent elintéznek nekik, ezért azok ide máskor is szívesen visszatérnek. Ez jó, de az egyenlőség se rossz.

Persze, hiba lenne megfeledezni az eredményekről. Olyan nagyszerű lépésekre gondolok, mint a szocialista szerződések megkötése az üzemekkel, amit a salgótarjáni pártbizottság kezdeményezett; vagy olyan aprónak tűnő, de a művész munkáját pozitívan befolyásoló tényekről, hogy a városi tanács segítette a művé-

szek gyerekeinek óvodai elhelyezésében. A művelődésügyi osztályokkal együtt már azt is elértük, hogy a kisebb munkák (oklevelek, rézkarok, plakettek, nyomtatványok) tervezésében a megyében élő művészekre támaszkodnak. A nagyobb megbízásokat viszont változatlanul a megyén kívüliek kapják.

— Miért?

— A Képzőművészeti Lektorátus ugyanis nem bíz a megyében élő művészek kvalitásában. Ezt kifejezetten meg is mondták...

— A kvalitás kérdése összefügg-e a megyében rendelkezésre álló anyagi javak „elosztásával”?

— A megyében valóban különböző kvalitású művészek élnek. A megye és a város kialakult mérce szerint vásárol. Szerepet kap ebben a kvalitás, a társadalmi-közéleti munka, s van tartalmi-tematikai igény is. Ez szerintem helyes. De ebből persze az is következik, hogy nem mindenkitől vesznek minden évben, és nem egyformán díjaznak valamennyi itt élő művészt. Aminek viszont következménye, hogy ha az egyik azt látja: a másinak több van, máris azt kiáltja: „rossz a légkör”. Holott jó, ha a művészek évi jövedelmének 10 százalékát adja a megyei és városi támogatás.

A helyi alkotók túlnyomó többségének megfelelő állása van; aki tagja az Alapnak, rendszeresen küldhet a heti zsűrire (ez 52 alkalom, amiből ha 20 alkalommal vásárolnak is tőle, jól megél az illető); rengeteg pályázat, kiállítás van, amelyekről rendszeresen tájékoztatjuk a tagságot. Ez mind-mind anyagi és munkalehetőség.

— Élnek is ezekkel a lehetőségekkel a művészek? Az utóbbi évek tavaszi tárlatai és a legutóbbi tanácsi pályázat nem ezt látszanak bizonyítani.

— A tárlatok és pályázatok kérdése két dolog. Ha egy pályázatra beküldők a „dolgaimból”, rendszerint díjat akarok kapni, erkölcsi és anyagi sikerre számítok. Ha ezért veszek részt, akkor úgy is csinálom meg a képet. Néha viszont úgy érzem, a területi és megyei pályázatokon mintha nem is akarnának egyesek díjat kapni...

— Azt jelenti ez, hogy nincsenek „megcsinálva” a képek?

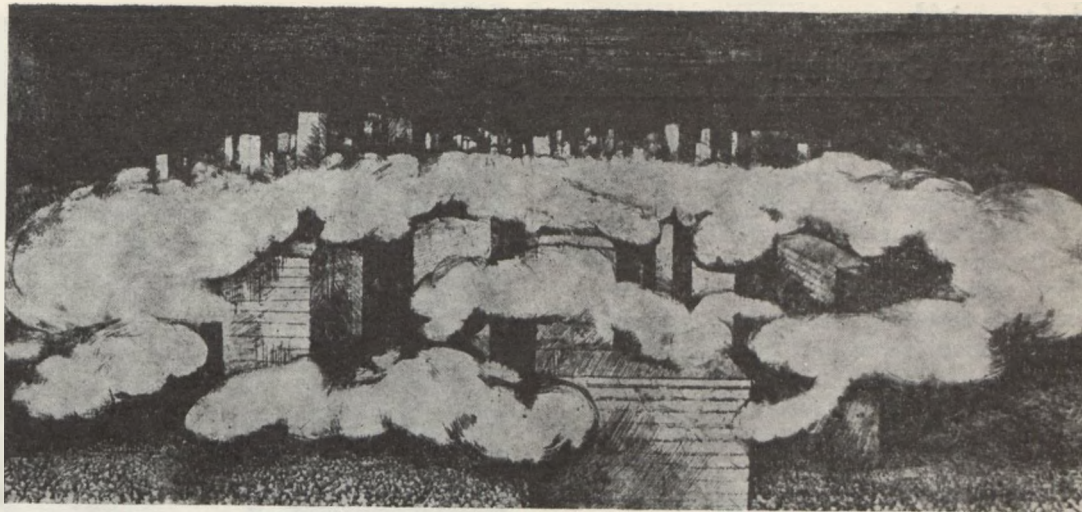
— Nincsenek. Pedig egy ember felkészültségét abban is lehet lemérni, hogy például mit tud a kötött tematikán belül produkálni.

— Objektívek-e a díjazások?

— Átka ez a kiállításoknak, különösen a vidéki országos kiállításoknak. Talán a balatoni nyári tárlat és az egri akvarell biennálé a kivétel. Ahol nem lehet tudni a díjak alapján, hogy melyik megyében van a kiállítás. Országos gond ez. Gondoljuk meg, hogy Budapesten a fiatalok Stúdió-kiállításán kívül nincs tárlat, ahol díjat lehet kapni...

— Látsz-e valamilyen megoldást a helyi kiállítási gyakorlatra vonatkozóan?

— A csoportos kiállítások elhalóban vannak. Nem szükséges, hogy a teljes alkotó gárda lépjen egyszerre színre. Erősíteni a megye képzőművészetét is, ha

hasonló törekvésű 3-4 ember állítana ki együtt. Még azt is el tudom képzelni, hogy a megyében élő jól „akvarellezők” állítsanak ki együtt. Persze: a lényeg a tartalmi rokonság és nem a műfaji. Azt hiszem, ez sok elvi kérdést is tisztázna... A legutóbbi tavaszi tárlat kapcsán erősödött meg bennem ennek a kiállítási koncepciónak a helyessége. Hogyan lehet ugyanis egy jubileumi tárlaton megfelelően szerepelni egy-két művel? Viszont, ha valaki többet állíthat ki, jobban meg lehet ismerni; nem beszélve arról, hogy nagyobb felelősséggel is készül, mert tudja, kikkel szerepel együtt, s a munkája nem vész el a seregnyi kiállító között.

— Ezek szerint: aligha beszélhetünk a megyében alkotói kollektíváról?

— Hol lehetne azt lemérni, hogy van-e itt kollektív munka? Például amikor a Hazafias Népfront képek kiállítását rendezett Vietnam érdekében, úgy tűnt: van kollektíva, mert mindenki hozta a munkáját. Itt volt aztán a tanácsi pályázat: sokan távolmaradtak. Tehát nincs kollektíva? De itt volt a képzőművészeti világhét. Viszonylag jól sikerült. Tehát mégis van kollektíva?

Banálisnak ható dolgot mondok. Baj az, hogy nincs egy hely, ahol a megye művészei összegyűlhetnének. Reméljük, a megépülő múzeumban ilyen hely is akad. Az emberi kapcsolatok olyanok, hogy az évi két megyei értekezletünkön nem lehet megismerni senkit. Van akit mogorválnak, szótlanok látunk, de ha megismernénk, esetleg kiderülne, hogy melegsívű ember — elvi kérdések tisztázóhatnának a beszélgetések során.

De festeni mindenki egyedül fest.

A gyakoribb találkozás mégis fontos lenne. Mert véleményt tisztáz, és érdek-közösséget alakít.

Teljesen privát vélemény: olyan rohanó korban élünk — bármilyen közhely is —, hogy alig érünk rá törődni a másikkal. És nem mindenki érez felelősséget az embertársai iránt. Ez szimpátia és egyebek kérdése is. Persze, akinek munkájánál fogva kötelessége a törődés, az nem mondhatja ugyanezt. A megye művelődésében olyan súlya van a képzőművészetnek, hogy nagyobb törődést érdemelne.

— Hogyan látod az „utánpótlás” kérdését?

— Az eddigi Madách-ösztöndíjasok-

ban, és több kezdő rajztanárban (akiket talán most még ne említsünk név szerint) én nagyobb lehetőséget látok, mint sok, pályán levő művészen. A Madách-ösztöndíjasok most már rendszeresen évről évre biztos pontjai a kollektív tárlatoknak. Van tehát utánpótlás, méghozzá megyei forrásból.

A pályakezdők támogatásának jó formája a Madách-ösztöndíj. Abban viszont Hibó Tamásnak teljesen igaza van, hogy nem kell minden évben kiosztani. De akik eddig kapták, mind megérdemelték. A másik kérdésben is igaza van Hibó Tamásnak. A befejezést, magát a „beszámoló” kiállítást ünnepélyesebbé lehetne tenni: megfelelő nyilvánosságú kiállítást tehát, katalógussal, megnyitóval együtt, ahogy azt illik. Jó lenne aztán az is, ha a kijelöléskor a területi szervezet véleményét is kikérik: ha pártatlant akarnak, hívjanak Miskolcra vagy Egerből véleményezőket, neves alkotót.

Arra is szükség lenne persze a mindennapok során, hogy a kezdők kikérjék az idősebb kollégák véleményét, (ezt nem is annyira a magam nevében mondom, hanem a többiekébe), s ne egy ember véleményére legyen kíváncsi az induló fiatal ember, hiszen mindenkinek van átadható tapasztalata és véleménye.

A fiatalok nyilatkozata azt a már korábbi véleményemet is megerősítette, hogy itt rövid időn belül tisztázódnia kell alapkérdéseknek: 1. Ki miért fest? 2. Ki mit ér a szakmában? Nincs ugyanis kialakult szilárd értékrendszer sem hivatalos részről, sem egymás munkáját illetően.

★

Miután elköszönök, és becsukódik mögöttem az ajtó, egyedül maradok a lépcsőházban, arra gondolok, benne hagyjam-e majd az interjúban a megegyező nem kevés nyilatkozatrészletet, és az előző nyilatkozathoz képest új véleményeket szerepeltesse? Semmi nem indokolja, hogy az utóbbi mellett döntsék. Hiszen ez nem a két volt, ahol mindenki figyelembe vehette volna az előtte szóló véleményét. Elindulok tehát.

Pál József

Pál Józsefnek lapunk 2. számában indított beszélgetéssorozata mindinkább képzőművészeti, művészeti életünk egészét átfogóan érintő kérdéseket vetett fel, s ennek folytán szerkesztőségünk (nem kis mértékben néhány elfoglalt vagy egymással ütköző megállapítás miatt is) feladatának érzi a tisztázó összegzést a Palócföld következő számában.

Látogatóban Jakoby Gyulánál

1975 nyarán, messziről érkezve, Salgótarján főterén beszélgető, tanakodó csoportba botlottam: néhány barátom, ismerősöm találgatta, hol töltsék az estet — hiszen végül is korán van még, mindenki szóra vágyik. Iparművész barátunk lakásán derült ki aztán; a nemzetközi művésztelep vendégeit fogja körbe igaz vendéglátói hévvel a társaság. Oroszul, kerékbe tört szláv keveréknyelven, s (kiábrándító francia nyelvismeretem jóvoltából) franciául folyt a beszélgetés. Ahogy ilyenkor lenni szokott: tágult a szív, a tüdő, füstté ködlöttek a népeket, nemzeteket elválasztó (szerencsére eltűnően levő) határok.

Akkor nem figyeltem fel Jakoby Gyulára.

A telep summázásaként létrejött kamarakiállításon viszont megállítottak képei. A barát kíváncsiságával néztem Pető János — ismerőit is meglepő — munkáit, a futó ismerősök feltételezett tehetőséget bizonyító műveit. Jakoby univerzumot hordozó, szinte senkire nem hasonlító festményei megbillentették a termet. (Mondják: nem csupán én éreztem így.)

★

Kassa. Szembeszökő a dóm. Olvasmányélmények, újsághírek, át nem élt, hallott történelem.

Telefonkönyv: Julius Jakoby, utca, házszám. Az utca megvan, de néhány számmal a könyvben adott előtt véget ér. Múzeumszerű épület előtt állok. A rácsos oldalajtónál borostás arcú férfi. Egy portásfülkéhez utasít. Kedves leányarc az üveg mögött. Tárcsász, nyújtja a kagylót. Rövid magyarázkodás

★

A lakás falain képek. Három szoba nyílik egymásból. A családiasság keveredik a múzeum ízeivel. Az első szobában üldögélünk, Gyula bácsi saját készítésű diópálinkájából kínál. Szó esik a tarjáni ismerősökről, a művésztelepről. Üdvözleteket gyűjtögetek.

A szoba falán a harmincas évek képei, alkotójuk sejtethetően kedvelte Degast, és elutasította Renoirt. Aktok, franciás, könnyed biztonsággal, itt-ott sajátos Jakoby-fintor, jellegzetes gesztus

Valamelyik polcra egy Krúdy-kötet kerül elő (a Hét bagoly és a Boldogult úrfikoromban együtt kiadott példánya), rajta csomagolópapír borító. — Szerettem Krúdyt — magyarázza Jakoby, s nem is fűz hozzá többet. Rajzát nézegetjük a durva papíron: csak úgy „magának” készítette, bár a jellegzetesen Krúdys hangulat eligazító erejű: magyarázat azoknak is, akik nem szeretik vagy nem értik az írótt...

Mindenféléről beszélgetünk. Óhatatlanul eszembe jutnak az elöregedett ge-

nerációk, öcsém barátai, akikkel ma már nem tudok szót érteni, saját szintjük alá merültek, a modern ember burka alól minduntalan kipislog az aggastyán — míg itt és most egyenletes síkká telítődik a közöttünk sunyító negyven esztendőnyi árok.

Érzem: nem szívesen beszél magáról, munkáiról. Mesteremberek leszármazottja, sokra becsüli az anyagot, kevésre a fejtegetéseket. Olyan ember, aki, ha arra való bőrdarabra bukkan, mesteri balatokat alakít belőle: szerszámos kamrája kevesek előtt ismert, a küszöbön várakozó szeneskosár az emberi gondosságtól válik az emberhez méltó tárggyá; a munkásruha, amit otthon vendéget nem váró pillanatban visel, nem külsőség.

Töltünk a keskeny nyakú üvegből. Gizi néni antwerpeni, brüsszeli katalógusokat mutat, reprodukciókat nézegetünk. A félig lehúzott redőny mögül beszívárog a délutáni napfény. A képek új viszonylatokat fednek fel, hirtelen össze-szűkül a tér.

Felállok, átsétálok a másik szobába. Itt már azokat a képeket látom, amelyek az utóbbi időszakban születtek. Eszembe jut Ensor Soutine, sorra veszem az egész expresszionizmust. Nem sokra jutok. Talánok-on, esetleg-en át vezet az út Jakoby Gyula sajátos és egyéni festészetéhez — elmegy a kedvem a terminus technicusoktól (utolsó foszlányuk ez volt: expresszivitása a vonal és a kolorit különös konstellációjában keresendő), marad a kép: a vérző bika, a rogyant ló, egy különös Krisztus, portrék és csoportok, Jakoby gondolatai, közlései Hemingway-ről, az életről, korunkról.

(Különös, hogy Jakoby Gyula — aki a századelőtől a hatvanas évek közepéig végigfestette az ajánlott vagy kötelező divatokat — hatvanöt éves kora körül találta meg azt a stílust, amely így va-

lóban egyedi, csak rá jellemző, s adekvát kifejezési rendszer művészi alkatához és dinamikus, ellentmondásos korunkhoz egyaránt. A gondolat erőteljes, a fellazult formák kauzális keresésre ösztönzik a szemlélőt. Malraux véleménye ötlük eszembe: „eredetileg minden alkotás egy erőt sugárzó forma küzdelme egy utánczott forma ellen.” A Jakoby által transzponált világban ez a küzdelem eldőlt. Homályba vesznek az elődök, s a való világ tárgyai vizsgálati anyaggá jelentéktelenednek.)

★

A diópálinka kitűnő. Nyelvoldó ital. Azt vitatjuk, mi az oka a soha késznek nem érzett képnek, jó-e az állandó átfestés, vagy sem. A kérdés nyitva marad, bár eszembe jut Claudine Nouan elmés (és kétségkívül igaz) közhelye: „a befejezettség gyanús”.

Ugy búcsúzunk, mint akik tudják, hamarosan találkozunk. Lehet, hogy Jakoby Gyula tervezett budapesti tárlatán, de hát végül is Kassa nem esik túl messze Salgótarjától sem.

Bár vándortermetű ember vagyok, a visszafelé tartó vonatokat soha nem kedveltem. Most különösen nem. Oldaltáskámban ott kucorog vidám alaptermetű, tréfás alteregóm. Rábeszélésére nem szídom az arcomba csapó, szélhordta esőt.

Ketten ülünk a fülkében. Reprodukciókat teregetek térdemre: Karácsonyi kacsaező, Akiért a harang szól, Zenészek, Nehéz út, s egy cím, amit nem értek: Nad inzerátom.

A lapok alján jól olvasható egy fontos és megjegyzendő név: Jakoby.

Hann Ferenc